

**UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ORIJENTALNU FILOLOGIJU**

**VOJNA TERMINOLOGIJA U OSMANSKOM CARSTVU I REPUBLICI
TURSKOJ
(ZAVRŠNI DIPLOMSKI RAD)**

Kandidat: Hamza Kurtanović

Mentor: prof. dr. Kerima Filan

SARAJEVO, 2017.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	4
1.1. Koncept rada.....	5
1.2. Razlog odabira teme	6
2. HISTORIJA OSMANSKE VOJSKE DO SVOJE MODERNIZACIJE.....	7
2.1. Historijski osvrt na organizaciju vojske u Bosni i Hercegovini pod osmanskom upravom.....	12
3. VOJNA STRUKTURA U BOSNI I HERCEGOVINI I REPUBLICI TURSKOJ – KOMPARATIVNI PRISTUP.....	16
3.1. Struktura oružanih snaga Bosne i Hercegovine.....	18
3.2. Činovi u oružanim snagama Bosne i Hercegovine.....	20
4. VOJNI TERMINOLOŠKI IZRAZI U ŽIVOTU BOŠNJAKA - POSUĐENICE I NJIHOVA UPOTREBA	21
5. VAŽNOST I ZNAČAJ PROUČAVANJA TURCIZAMA	24
5.1. Vojni termini iz osmanskog perioda i Republike Turske u bosanskom jeziku – jezička analiza i komparacija.....	25
6. VOJNI TERMINI KAO SASTAVNI DIO NAŠIH IMENA I PREZIMENA – JEZIČKA ANALIZA I KOMPARACIJA	53
6.1. Imena	54
6.1.1. Imena arapskog porijekla	54
6.1.2. Imena turskog porijekla.....	54
6.1.3. Imena perzijskog porijekla	55
6.1.4. Imena sastavljena od riječi različitog porijekla.....	55
6.2. Prezimena nastala od imena	56
6.3. Prezimena	59
6.4. Vojni termini u našim izrekama i poslovicama	63
6.5. Vojni termini u djelima <i>Derviš i smrt</i> i <i>Na Drini ćuprija</i>	65
6.5.1. <i>Derviš i smrt</i>	65

6.5.2. <i>Na Drini ćuprija</i>	67
6.6. Kratki osvrt na preuzimanje mornaričke terminologije iz italijanskog jezika.....	70
ZAKLJUČAK	72
LITERATURA.....	73

1. UVOD

Rad pod nazivom „Vojna terminologija u Osmanskom Carstvu i Republici Turskoj“ može davati naznake da je riječ o vrsti rada koji je direktno vezan za vojničke činove, hijerarhiju i sl. Međutim, pored povezanosti sa navedenim, istovremeno ćemo se potruditi da ponudimo i termine ili fenomene koji su indirektno vezani za vojnu terminologiju, ali koji iz perspektive jezičke analize mogu biti zanimljivi. Nastojat ćemo prikazati sve one elemente koji se na neki način mogu povezati sa specifičnom terminologijom u Osmanskom Carstvu, u modernoj republici Turskoj, ali i u Bosni i Hercegovini.

Prema tome, ne treba iznenaditi što povremeno nudimo, objašnjavamo i jezički analiziramo termine koje direktno ne možemo povezati sa glavnom temom ovog rada. Razlog tome je što njihova etimologija, ili pak svakodnevna upotreba u jeziku, nije uopće daleko od ovako široke tematike koje naslov „Vojna terminologija u Osmanskom Carstvu i Republici Turskoj“ obuhvaća.

Nećemo se distancirati ni od eventualnog navođenja, objašnjavanja i jezičke analize onih fenomena koji su na prvi pogled prisutni u širokom dijapazonu ove teme, ali koji su na sebi svojstven način poprimili djelimično ili u potpunosti novo značenje. Metoda poređenja će u ovom slučaju biti pogodna za prikaz tog procesa. Ovdje ne mislimo samo na poređenje između upotrebe u osmanskome turskom i savremenome turskom, već i na upotrebu u bosanskom jeziku. Pri tome ćemo, po potrebi, nuditi i njihovo izvorno značenje na arapskom ili perzijskom jeziku. Vjerovatno su takvi primjeri i „najplodonosniji“ za jezičku analizu iz razloga što plijene pažnju svojim promjenama u značenju tokom vremena, ili pak začuđujućom konstantnošću kojoj „zub vremena nije mogao nauditi“.

Prilikom jezičkog posuđivanja neminovno se javlja fonološko prilagođavanje modelu jezika koji prima određenu riječ. To prilagođavanje se očituje kroz naglasak, različit odabir fonema kao i njihov raspored. Govornik zaista prilagođava strani jezik maternjem. Često možemo uočiti kako govornik stranog jezika identificira foneme tog jezika sa sličnim fonemima maternjeg jezika. Zbog toga ćemo povremeno uviđati te promjene na fonološkom planu, osobito kada se dotaknemo vojnih termina u bosanskome jeziku. Primijetit ćemo da su neki fonemi izbačeni, neki su ostali, ili su prirodati neki novi.

Vojni rječnik bosanskog jezika bio je u potpunosti izložen utjecaju turskog jezika. Nema ništa čudno u tome ako uzmemo u obzir dugi period zajedničke historije gdje su Bosanci služili i bili neodvojivim dijelom turske vojske. Na osnovu različitih primjera koje nudimo, možemo vidjeti i veliki stepen uklopljenosti turcizama u bosanski jezik.

Ova tema je opširna i zahtijeva različite metode bavljenja njome. Pretpostaviti samo možemo težinu prijevoda svakog djela ratne tematike s bilo kojeg stranog jezika na bosanski i obratno. Pri tome mi u fokus stavljamo turski jezik. Razlog težine takvih prijevoda sigurno leži u činjenici da i najbolji prevodilac mora dobro poznavati vojnu terminologiju koja se često mijenja ili dopunjava novim terminima.

Nijedan jezik nije u potpunosti „čist“, niti se moguće odbraniti od riječi iz nekog drugog jezika. U manjoj ili većoj mjeri, pozajmljene riječi su sastavni dio svakog jezika. Jezik je živa materija unutar koje se riječi kreću iz jednog jezika u drugi. Različiti su faktori koji utječu na jedan jezik. Nekada je to blizina dvaju jezika, nekada kulturni kontakti, nekada potreba da se preuzme termin iz različitih razloga. Kada govorimo o bosanskom jeziku, nezaobilazna tema su *turcizmi*. Njima označavamo riječi koji potječu iz turskog, ali i iz nekog drugog orijentalnog jezika.

Uočiti ćemo da mnogi termini turskog porijekla koji su došli u bosanski jezik poprimaju sasvim drugo značenje, ili pak imaju dvojako značenje koje se formira unutar određenog konteksta. To je dokaz da okruženje u kojem se jedna riječ koristi istovremeno i utječe na njeno konačno značenje.

Sigurno da su orijentalizmi – a u užem smislu turcizmi – imali široku primjenu u bosanskom jeziku. Ipak, ne treba zaboraviti njihov utjecaj i na savremeni bosanski jezik. Taj utjecaj se ogleda kroz upotrebu poslovice i izreka, kroz sevdalinku, kratke poučne priče (hićaje), a što je najbitnije utjecaj je uočljiv i u savremenom govoru.

1.1. Koncept rada

Osvrt na etimologiju svake riječi pojedinačno ima za cilj pokazati na porijeklo te riječi (prvenstveno da li je riječ „čisto“ iz turskog jezika, ili je preuzeta iz arapskog, perzijskog ili nekog drugog stranog jezika, te uz određene modifikacije, poprimila svoj konačan oblik u turskom jeziku). Ovaj rad se bavi etimologijom turcizama u vojnoj organizaciji, i to prateći njihovu pojavu u određenim djelima bosanske književnosti, eventualno njihovim prijevodima na turski, te kroz rječnike koji su „najčistiji“ prikaz porijekla određene riječi i potencijalne promjene kroz različite kontekste.

Zbog ograničenosti koje sama tema zadaje, kao i proučavanja njenih značajki kroz pomenute izvore i korpus, ostaje nada da će ovaj rad poslužiti kao rječnik, ali i kratak uvid u terminologiju vojne organizacije kod nas, te u turskom jeziku. Istovremeno, sve to ćemo nastojati upotpuniti određenim jezičkim komentarima.

1.2. Razlog odabira teme

Jedan od osnovnih elemenata države je vojska. Država je ta koja kontrolira i organizira vojnu silu. Pored toga, država održava i razvija vojni kapacitet i spremnost vojnih snaga s ciljem osiguravanja suvereniteta, teritorijalne cjelovitosti, političke nezavisnosti i međunarodnog subjektiviteta. Postoji još niz drugih funkcija za koje vojska ima nadležnost da ih treba učiniti u određenoj situaciji. Istovremeno, vojska se u današnje vrijeme prožima kroz različite kontekste. Shodno tome podliježe i različitim vrstama istraživanja, pristupa ili interpretacija. Cilj našeg istraživanja je da historijskim osvrtom na vojno uređenje Osmanskog Carstva i moderne Republike Turske ispunimo sljedeće ciljeve našeg rada: ponuditi osnovne definicije koje se tiču vojske i vojnih formacija, ukratko prikazati historiju Osmanskog Carstva i Republike Turske kroz vojni aspekt pri tome se usko fokusirajući na jezičnu analizu pojedinih izabranih termina - gdje se na jezičnu analizu u ovom slučaju misli na one segmente etimologije koji mogu privući pažnju čitaoca svojim neobičnim porijeklom i povezanošću sa elementima našega života i tradicije - te eventualno utvrditi sličnosti i razlike vojnih termina u Osmanskom Carstvu i Republikanskom Periodu nastojeći prikazati da li i na koji način su pojedini termini mijenjali svoju poziciju u semantičkome ili nekom drugom smislu.

U prvom dijelu rada dat ćemo kratak uvod u vojni sistem Bosne i Hercegovine i Republike Turske kroz historijsku pozadinu i objašnjenje definicija koje će ponuditi jasniju sliku o ovoj temi. U glavnom dijelu rada, analizirat ćemo pojedine termine koji su se u Osmanskom ili Republikanskom periodu koristili za vojne strukture, sličnosti i razlike istih termina u ta dva različita perioda. Završni dio rada posvetit ćemo analizi tih termina te na koji način su oni dospjeli u pore svakodnevnog života ljudi kako u Turskoj tako i u Bosni i Hercegovini.

Ovaj rad će se sastojati od lingvističke analize ali i pristupa lingvističkim fenomenima kroz prizmu onih pojava koje se nama učine posebno zanimljivima. Koristit će se komparativna i analitičko-deskriptivna metoda. Kao korpus će se koristiti jednojezični tursko-turski rječnici, dvojezični rječnici (tursko-bosanski i bosansko-turski), djela *Derviš i smrt* i *Na Drini ćuprija*, njihovi prijevodi na turski jezik, kao i brojni drugi printani i elektronski mediji na turskom i bosanskom jeziku.

Ova tema kod nas nije bila predmetom detaljnijih istraživanja. Historijske knjige nude teorijsku pozadinu bez lingvističke analize, a lingvistički radovi vezani za ovu oblast su prilično rijetki i skromnog obima. Najveći doprinos na ovom polju, kao i na različitim poljima osmanistike i orijentalne filologije uopće, dao je Hazim Šabanović. Zahvaljujući njegovim radovima, ne

zanemarujući doprinos drugih naučnika na ovom polju, kroz ovaj rad smo nastojali ponuditi novu dimenziju i pristup pojedinim stvarima koje su bezrazložno ostale zanemarene.

2. HISTORIJA OSMANSKE VOJSKE DO SVOJE MODERNIZACIJE

U prvom periodu osmanske države gotovo svaki čovjek je bio i potencijalni vojnik. Svakako da ne govorimo o organizovanoj vojsci, već onoj koja se formirala po trenutnoj potrebi. Ipak, treba naglasiti značaj postojanja dobrovoljaca. Kako navodi Ekmeleddin Ihsanoğlu, u to doba svi osmanski ratnici su bili „konjanici i *akindžije*“¹.

Također, možemo govoriti i o dvije etape osvajanja kod Osmanlija. Sastavni dio prve etape su predstavljali pljačkaški napadi. Cilj je bio jasan: ekonomski oslabiti zemlju koju napadaju, prorijediti stanovništvo odvođenjem u ropstvo i slabljenje morala svima koji ostanu.² Zatim bi tražili određenu lokaciju u koju bi se mogli smjestiti i započeti nadzor nad područjem koje u konačnici planiraju osvojiti.

Drugi dio dominacije se ogledao u direktnoj dominaciji nad tom zemljom, nametanje vlasti i zavođenje državnog, društvenog i ekonomskog poretka.

Vojnici koji su učestvovali u ratu kao pješadija nosili su naziv *jaja* (*yaya*) ili *pijade* (*piyade*), dok je naziv za one koji su djelovali kao konjica bio *muselemi* (*musellem*). Njihove starješine su bili *onbaše* (*onbaşı*) i *binbaše* (*binbaşı*). Ovi vojnici, *jaja* i *muselemi*, ostvarili su sve osmanske vojne uspjehe do osnivanja korpusa *kapikulu*. Vremenom je došlo do urušavanja ove vojske, te se pristupilo organizovanju nove vojne snage koja je dobila naziv *janjičari* (*yeni çeri*) što znači „novi vojnik“.³

Treba spomenuti *adžemijski korpus* (*acemi ocak*) koji je obezbjeđivao vojnike za centralne vojne snage. Pored *jaja* i *muselema*, sada su na scenu stupili i *janjičari*. Regruti, tzv. adžemije, obavljali su različite poslove. Kada su u pitanju oficiri adžemijskog korpusa – za njih je bio odgovaran istanbulski aga. To je „bio najviši oficir u adžemijskom korpusu“⁴

Dalje ćemo pobrojati ostale oficire i ukratko ih objasniti, budući da ćemo u nastavku rada ponuditi detaljniju analizu većine tih termina.

¹ Abdülkadir Özcan, *Organizacija vojske kod Osmanlija, Historija Osmanske države i civilizacije*, priredio: Ekmeleddin Ihsanoğlu, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2004., str. 411

² Vidjeti opširnije: Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela*, Svjetlost, Sarajevo, 1982., str. 16

³ Vidjeti opširnije: Abdülkadir Özcan, *Organizacija vojske...*, op. cit., str. 412

⁴ Op. cit., str. 424

Ćehaja – oficir koji je po rangu dolazio iza istanbulskog age. Nosio je još naziv i „*mejdanbaša (meydanbaşı)*“.⁵ Poslije ćehaje je dolazio čauš, a ispod kojeg su dolazili *aščibaša* (glavni kuhar) i njegov pomoćnik koji se nazivao *arijeti čauš*. Adžemijski korpus postojao je do 1826.godine, odnosno do godine ukidanja janjičarskog korpusa.⁶

Janjičarski korpus osnovan je nakon osvajanja Edirne u vrijeme Murada I, vjerovatno 1362.godine. Vremenom se odustalo od uzimanja ratnih zarobljenika koji su postajali vojnici i koji su nazivani *jeni čeri (yeni çeri)*, što znači „novi vojnici“.⁷

(Akindžija)⁸

U cijelom janjičarskom korpusu opća hijerarhija od najvišeg do najnižeg čina išla je ovim redom: *janjičarski aga, sekbanbaša, kul-ćehaja, zagardžibaša, saksonđžibaša, turnadžibaša, hasekije, glavni čauš, glavni devedžija, devedžije, glavni jajabaša, muhzir-aga, kethudajeri, glavni zapovjednik odreda ili bašbuljukbaša*.⁹

U svakoj su se orti i odredu nalazili i ovi niži oficiri: *ćehaja kasarne, odabaša, vekilharč, bajraktar, bašeskija i usta*. Među njima je najviši po činu bio *glavni odabaša (başodabaşı)*.¹⁰

⁵ Op. cit., str. 425

⁶ Op. cit., str. 428

⁷ Op. cit.

⁸ <https://thejanissaryarchives.wordpress.com/2015/10/28/ottoman-warriors-from-i-turchi-codex-vindobonensis-8626-c-1591/#jp-carousel-924>

⁹ Vidjeti opširnije: Abdülkadir Özcan, *Organizacija vojske...*, op. cit., str. 433-434

¹⁰ Op. cit., str. 446

(Čauši)¹¹

Janjičari su imali posebno poštovanje prema kazanu. Tako su se pripadnici svake *orte* i svakog odreda okupljali oko kazana kad je trebalo riješiti kakvo pitanje. Kad su se podizali na bunu, janjičari su najprije iznosili kazane na Atmejdan. Ovakav se događaj nazivao *kazan kaldırmak* (podizanje kazana). U savremenom turskom jeziku fraza *kazan kaldırmak* znači pobuniti se protiv nekoga stava pretpostavljenoga lica.¹²

(Top u osmanskoj vojsci)¹³

Džebedžijski korpus je bio zadužen da snadbijeva janjičare oružjem. U vrijeme mira zadatak džebedžija je bio da oružje održavaju i čuvaju u skladištu – u *džebehani*. Najviši oficir korpusa je bio *džebedžibaša* (cebecibaşı). Njegovo je mjesto u protokolu bilo poslije čehaje kapidžija a

¹¹ <https://thejanissaryarchives.wordpress.com/2015/10/28/ottoman-warriors-from-i-turchi-codex-vindobonensis-8626-c-1591/#jp-carousel-909>

¹² Abdülkadir Özcan, *Organizacija vojske...*, op. cit., str. 446

¹³ <http://www.okursan.net/wp-content/uploads/2015/07/Osmanl%C4%B1.jpg>

ispred *tobdžibaše*. Oficiri poslije džebedžibaše bili su četvorica čehaja. Prvi među njima bio je glavni čehaja (*baškethüda*).¹⁴

(Spahije pod oružjem)¹⁵

Pored ovoga, spomenut ćemo i korpus *kapikulu* konjanika koji su se dijelili u dva odreda: *sipah* i *silahdar*.

Većinu osmanske vojske činili su vojnici koji su se nalazili u unutrašnjosti države. Prije svih to se odnosi na „spahije sa timarima (tj. timarnici) ili konjanici sa zemljom“¹⁶. Veoma bitan dio su sačinjavale i pomoćne jedinice (konjičke i pješadijske). U konjičke jedinice su se ubrajali *akindžije* (*akanci*) i *delije* (*deli*), a pješadijske *azap*. Kada spominjemo *azape*, onda ćemo napomenuti da osim kao pješadijska jedinica, javljaju se i u tvrđavama. Ipak, glavnu riječ u tvrđavi je imao *dizdar*, a njemu podređeni su bili *azapi* ili *farisani*.

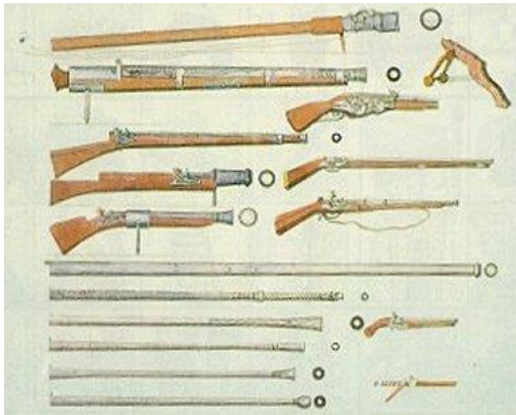
Anarhija u korpusima *kapikulu*, koji su predstavljali centralne osmanske snage, naročito u janjičarskom korpusu, uočava se u drugoj polovini 16. stoljeća. Glavni razlog ovome stanju bilo je neprimjenjivanje zakona o *devširmi* i nasumično uzimanje vojnika u odrede *kapikulu*. Tako je porastao broj vojnika i državna blagajna je bila pod velikim opterećenjem. Istovremeno, pobune u središtu krajem 16. stoljeća su dodatno oslabile državu. Do sredine 18. stoljeća nisu se preduzimale nikakve mjere za reorganiziranje centralne i pokrajinske vojske. Osman II je postao žrtva promjena koje je namjeravao provesti i 1622. godine je ubijen. Za temeljitu reorganizaciju vojske idealnim se smatralo doba sultana Sulejmana Zakonodavca.¹⁷

¹⁴ Abdülkadir Özcan, *Organizacija vojske...*, op. cit., str. 465

¹⁵ <https://thejanissaryarchives.wordpress.com/2015/10/28/ottoman-warriors-from-i-turchi-codex-vindobonensis-8626-c-1591/#jp-carousel-923>

¹⁶ Abdülkadir Özcan, *Organizacija vojske...*, op. cit., str. 479-480

¹⁷ Op. cit., str. 489

(Vatreno oružje koje se koristilo u osmanskoj vojsci)¹⁸

Selim III je pristupio ozbiljnim reformama. On je najprije osnovao novu vojsku. Nova vojna organizacija nazvana je Nova vojska ili *Nizami džedid* (*Nizâm-ı Cedîd*). Također, pristupilo se i reorganizaciji tobdžijskog korpusa. Uporedo sa reorganizacijom i drugih korpusa *kapikulu* počelo se sa preobrazbom spahijske vojske mijenjanjem timarskoga sistema. Ipak, vojska *Nizami džedid* biva ukinuta i pobunjenici su za manje od godinu dana ubili Selima III. Nakon što je Mahmud II zasjeo na prijestolje formirana je vojska zvana Novi sekbanî (*Sekbân-î Cedîd*). Međutim, janjičari su se ubrzo pobunili i ukinuli i ovu organizaciju.¹⁹

1826. godine ukinut je janjičarski korpus, i osnovana je nova vojska koja je nazvana Pobjedonosna muslimanska vojska (*Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*). Najviši oficir ove armije zvao se *serasker*.²⁰

Nova vojska je dobila i novu uniformu. Pobjedonosna vojska je postepeno modernizirana. Godine 1832. uspostavljen je čin mušira (*müşir*), pa je ovakav bio poredak visokih oficira: mušir, ferik, mirliva, miralaj, kajmakam, binbaša, desni kol-aga, lijevi kol-aga, juzbaša, mulazim, glavni čauš, čauš, povjerenik (*emîn*), onbaša i vojnik. Godine 1834. formirane su rezervne jedinice pod nazivom *redif* a ime nove vojske promijenjeno je u *Asakiri nizamije* (*Asâkir-i Nizaâmiyye*).²¹

Vremenom se vojska počela baviti političkim pitanjima što je imalo negativnoga utjecaja na njenu borbenu moć. Razlog ovoj orijentaciji vojske bio je događaj iz 1908. i objavljivanje

¹⁸https://www.google.ba/search?q=osmanli+askerlerin+silahlar&hl=hr&site=webhp&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=0ahUKEwid-ojezo3VAhVGXhQKHbHmA_AQ_AUIBigB&biw=1366&bih=638#imgsrc=ulUThhNCoqAZMM:

¹⁹ Vidjeti opširnije: Abdülkadir Özcan, *Organizacija vojske...*, op. cit., str. 491

²⁰ Op. cit., str. 492

²¹ Op. cit., str. 493

ustava. No Turci su, ipak, vojni narod i opet su veliku vojnu vještinu pokazali na frontu Čanakkale u Prvom svjetskom ratu i u Ratu za oslobođenje (*İstiklâl Savaşı*). Nakon rata za oslobođenje turska je vojska nanovo organizirana.²²

Svo osoblje u brodogradilištu, kapetan, komandant *azapa*, *jelkendžije* (matrozi), *kalafatčije* (majstori koji zaptivaju lađe), stolari, tobdžije i stražari primali su plaću. Na položaj komandanta jedinice azapa mogao je doći jelkendžija. U jednoj su se jedinici nalazili oficiri: *reis* (komandant), *vardijanbaša* (zapovjednik stražara), *odabaša* (zapovjednik kasarne) i *aščibaša* (glavni kuhar). *Reis* koji je imao i svoju lađu nazivao se *kaptan*. Azapi su imali status vojnika, a mogli su biti unaprijeđeni i na položaj *jelkendžije*, *dumendžije* (dümenci- kormilar) i *reisa*.²³

Vrhovni zapovjednik mornarice bio je *kaptanbaša* ili *kaptan-i derja* (*kaptan-ı deryâ*). On je bio obavezan voditi u rat *džebelije*, a njihov je broj određivan prema visini prihoda koje je ubirao od svoga *dirlika*. Kancelarija kaptanbaše je ukinuta 1880. godine a umjesto nje upostavljeno je Ministarstvo za pomorstvo (*Bahriye Nezâreti*).²⁴

Osooblje osmanske mornarice činili su *azapi*, *levendi*, *kurekčije*, *ajlakčije*, *kalijondžije*, *gabjari*, *sudagabi* i raznovrsne zanatlije.²⁵ U doba *Tanzimata* osnovano je Vijeće za pomorstvo (*Bahriye Meclisi*) no nije imalo nikakvih aktivnosti. Godine 1867. ukinuta je institucija kaptanpaše a uspostavljeno je Ministarstvo za pomorstvo (*Bahriyye Nezâreti*). Pomorske snage su stavljene pod komandu načelnika (*nazır*) za pomorstvo. Iako se u narednim godinama čak u nekoliko navrata vraćala institucija kaptanpaše, ministarstvo koje je osnovano 1880. godine nastavilo je postojati do kraja 1927. godine.²⁶

Prvi avion koji je poletio krajem 1903. godine isproban je nakon tri godine i u Osmanskoj državi. Prva demonstracija aviona održana krajem 1909. godine u Istanbulu privukla je veliku pažnju i naroda i vojske.²⁷

2.1. Historijski osvrt na organizaciju vojske u Bosni i Hercegovini pod osmanskom upravom

Da bi se mogao bolje upoznati položaj naših zemalja i stanje naših naroda pod turskom vlašću, potrebno je znati kako je ta vlast bila organizovana, tj. kako je izgledala hijerarhijska

²² Vidjeti opširnije: Abdülkadir Özcan, *Organizacija vojske...*, op. cit., str. 496

²³ Op. cit., str. 500

²⁴ Op. cit., str. 501

²⁵ Op. cit., str. 503-504

²⁶ Op. cit., str. 506

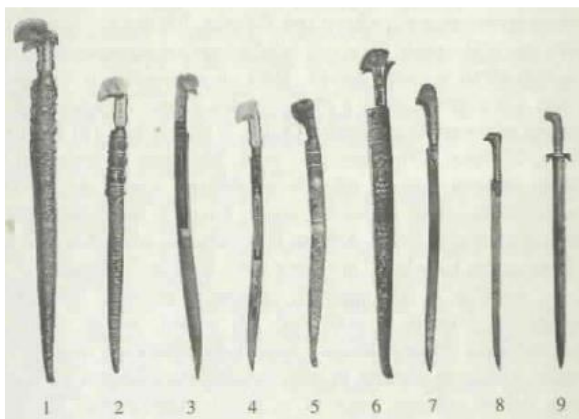
²⁷ Op. cit., str. 507

struktura, koja je povezivala vladajuću klasu u jednu cjelinu i obezbjeđivala joj mogućnost da gospodari zaposjednutim zemljama i vlada potčinjenim narodima.

Kada je poznato da je cjelokupna organizacija, uređenje i uprava Turskog carstva bila prožeta vojničkim duhom i da je imala vojnički karakter, jasno je da je vojno uređenje toga carstva bilo okosnica njegove organizacije.²⁸

Dolaskom turske vlasti, izvršene su i u Bosni, kao i u svakoj drugoj pokrajini na ovome prostoru, mnoge krupne promjene kako u ekonomskom i kulturnom, tako i u državnom i društvenom uređenju. Tursko državno, društveno i ekonomsko uređenje znatno se razlikovalo od uređenja koje su oni zatekli u našim srednjovjekovnim državama.²⁹

Tursko društveno uređenje bilo je regulisano muslimanskim pravom. Osnovna osobenost toga prava jeste u tome što ono potiče iz vjerskih zakona islama. Po tim zakonima su društveni i pravni položaj ljudi, njihove pravne i poslovne sposobnosti bile određene konfesionim momentom. Svi su podanici bili jednaki pred zakonom, svi su uživali punu pravnu zaštitu, ali su muslimani imali odlučnu prevagu u odnosu na nemuslimane. U tome leži jedna od osobenosti osmanskog društvenog uređenja. Hrišćani mogu imati autonomiju, mogu se pridržavati svojih građansko-pravnih običaja, mogu imati svoje lokalne i vjerske starješine, mogu ravnopravno učestvovati u ekonomskom i privrednom životu zemlje, ali ne mogu zauzimati nikakve više ni komandne položaje u državnoj administraciji, vojsci i sudstvu; za krivična djela odgovaraju po šerijatu i kanunu, šerijat reguliše i njihove pravne poslove sa muslimanima.

Dugi noževi: handžari: 1-4 „bjelopasci“; 5-7 „crnopasci“; pala 8, mač 9³⁰

²⁸ Hazim Šabanović, *Vojno uređenje Bosne od 1463. do kraja XVI stoljeća*, Godišnjak DIBiH XI/1960 (1961), Sarajevo, 1961., str. 173

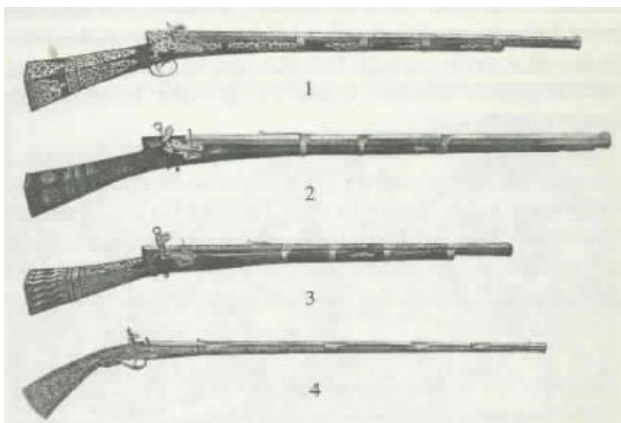
²⁹ Hazim Šabanović, *Organizacija i uređenje centralne zemaljske uprave u Bosni pod turskom vlašću do kraja XVIII stoljeća*, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XVIII-XIX, Sarajevo, 1973., str. 10

³⁰ Enver Imamović, *Historija bosanske vojske*, Art 7, Sarajevo, 1999., str. 169

Islam ne priznaje nikakve klasne ni rasne razlike među ljudima. Zato u muslimanskom pravu nisu regulisana prava i privilegije koje uživaju predstavnici vladajuće klase. Tome pravu nisu poznati staleži slični plemstvu i svećenstvu kod drugih feudalnih država. Ali to ne znači da u osmanskome društvu nije bilo plemstva. Naprotiv; samo je osmansko plemstvo bilo isključivo vojničko plemstvo u koje je mogao dospjeti svaki podanik musliman, ako se istakne zaslugama za državu, naročito ratničkim. Plemićski naslov beg pripadao je samo predstavnicima vojnog reda.³¹

Vrhovni vlasnik zemlje, osnovnog sredstva proizvodnje, u turskom feudalizmu jeste u sultanu oličena država sa jakom centralnom vlašću; glavni predstavnik vladajuće klase jesu spahije (timarnici i zajimi), sitno vojno plemstvo, a seljaštvo glavni i pored seoskih i gradskih zanatlija jedini predstavnik proizvodnih snaga. Odnos između feudalaca i seljaštva država reguliše svojim zakonima i propisima podvrgava ga, naravno u svom interesu i u interesu vladajuće klase, strogoj kontroli centralne vlasti.

Taj odnos i kontrolu država ostvaruje i obezbjeđuje putem svojih administrativnih i sudskih organa. Na taj način centralna vlast osigurava interese države kojoj je, osobito u doba ekspanzije, bilo mnogo stalo do toga da seljaštvo, kao glavni proizvođač dobara, ne bude ometano u poljoprivrednoj proizvodnji koja je bila glavni izvor sredstava za održanje vojne snage, zasnovane na timarskom sistemu.³²

Vrste pušaka iz turskog doba koje su upotrebljavane u Bosni: šišana 1, 2 – rađena u Fojnici, štuc 3, čibuklija 4³³

³¹ Vidjeti opširnije: Hazim Šabanović, *Organizacija i uređenje centralne zemaljske uprave...*, op. cit., str. 11

³² Op. cit., str 12

³³ Enver Imamović, *Historija bosanske...*, op. cit., str. 103

Propast srednjovjekovne Bosanske države i uspostavljanje turske vlasti, što se zbilo 1463. godine, predstavlja jedan od najkrupnijih događaja u hiljadugodišnjoj bosanskoj povijesti. To je za Bosnu i njen narod imalo dalekosežne kulturne, vjerske i političke posljedice.

Turski zavojevač je podvrgavajući Bosnu pod svoju vlast učinio presedan koji nije ponovio ni u jednoj drugoj zemlji koju je osvojio. Dao joj je, naime, neuobičajeno niz krupnih povlastica, među kojima i onu kojom je Bosna u cijelosti sačuvala svoj dotadašnji feudalni sistem. Zahvaljujući tome, starobosansko plemstvo je zadržalo svoje baštine s pravom nasljeđa, kako je i prije bilo u Bosni, što nije bio slučaj s drugim zemljama koje su također potpale pod tursku vlast, pošto tursko pravo nije poznavalo krvno ni nasljedno plemstvo.³⁴

Oružje za borbu izbliza: kame, agfe i mali noževi³⁵

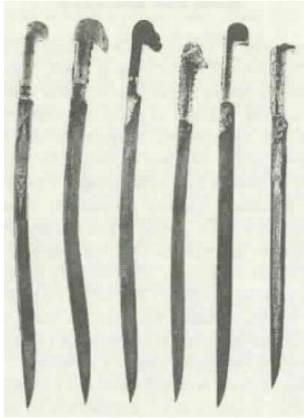
Rušenjem Bosanskog Kraljevstva 1463. godine Bosna je izgubila i svoju vojsku. Uklapanje Bosanaca u tursku vojnu silu u početku nije pretrpjelo znatnije promjene u njihovoj vojnoj strukturi. Izvršeno je prilagođavanje samo u onim segmentima koji su bili specifični za tursku vojnu organizaciju.³⁶

Vojnici su u rat išli pod zapovjedništvom subaše, kapetana ili muselima te nahije. Više nahija činilo je sandžak. Na čelu vojske sandžaka stajao je sandžakbeg. Na početku je vojskom više sandžaka zapovijedao paša, a kasnije vezir. Pored redovne vojske, i u Bosni su postojale akindžije. Njima bi se umjesto redovne plaće davao ratni plijen stečen u osvojenim zemljama.

³⁴ Op. cit., str. 53

³⁵ Op. cit., str. 114

³⁶ Op. cit., str. 57

Jatagani – dugi noževi ³⁷

3. VOJNA STRUKTURA U BOSNI I HERCEGOVINI I REPUBLICI TURSKOJ – KOMPARATIVNI PRISTUP

Turski narod je nosilac veoma snažne vojne tradicije, te oslanjajući se na tu moćnu vojnu tradiciju usmjerilo je svjetsku historiju u jednom posebnome pravcu. Turska vojska je svojom organizacijom, taktikom, disciplinom i uniformama uvijek privlačila pažnju mnogih historičara.

Posebnu pažnju je privlačila vladajuća organizacija i janjičari kao njena osnovica. Putnici i predstavnici pojedinih mjesta koji su posjećivali Osmansku državu, pripremali su slikovne albume za vladare kao jedan od najvažnijih poklona za njih. Ti albumu su sadržavali slike koje prikazuju tursku državu i vojnu organizaciju, a posebno bi oslikavali janjičarsku strukturu.

Cilj je predstaviti i analizirati činove po njihovoj važnosti u prvobitnom periodu (Osmansko doba), i ponuditi (koliko je to moguće) ekvivalente tih činova u današnjoj vojnoj strukturi.

Osmanski vojni sistem se temelji na dvije stvari. Prva stvar su timarske spahije, a druga "Kapikulu askeri" (korpus Kapikulu).

Razlike u činovima između vojnih službenika su se mogle vidjeti na osnovu vrste uniforme koju su oni nosili, oblika kapa koje su nosili na glavama i boji marame/platna koje su nosili na nogama.

Ova metoda prepoznavanja se nastavila na sličan način i u vojsci Nizam-i Cedid, osnovanoj za vrijeme vladavine Selima III.³⁸

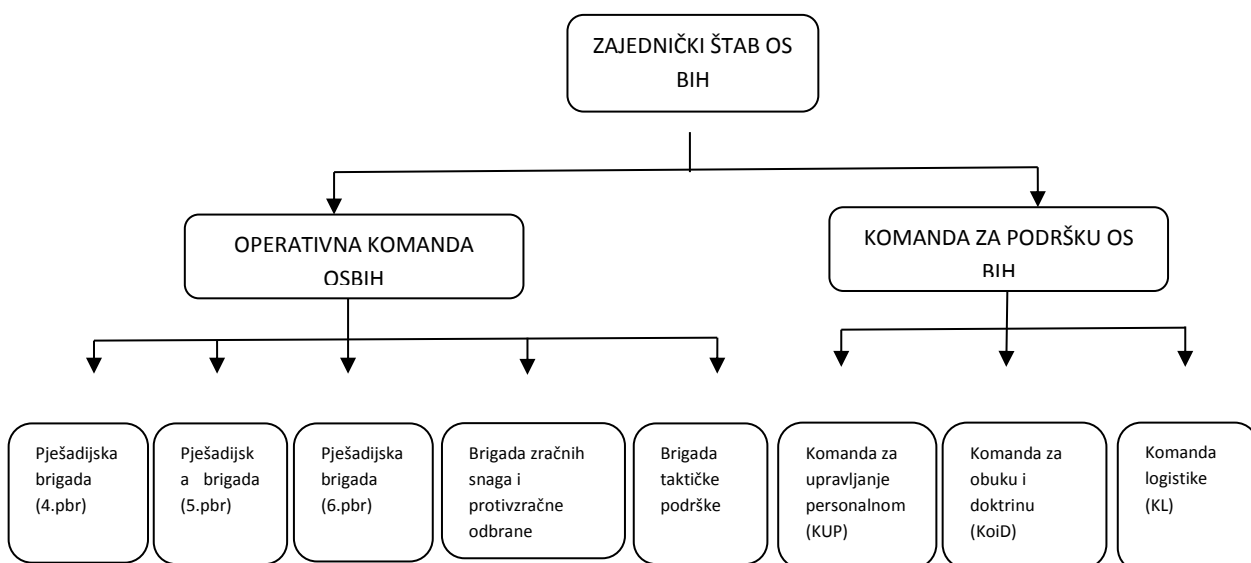
³⁷ Op. cit., str. 132

³⁸ *Tarihten Günümüze Türk Ordusunda Kullanılan Rütbe Sembolleri*, Silahlı Kuvvetler Dergisi broj 411, Istanbul, 2012., str. 69

Klasifikacija Tasnif	Naziv čina Rütbe İsmi	Naziv čina danas Günümüzdeki Rütbe karşılığı	Objašnjenje Açıklama
Erkân (Generaller) Visoki oficiri (Generali)	Müşir Marşal	Orgeneral/Mareşal General armije / Marşal	Ordu ya da Ordular Grup Kumandanı Komandant vojske
	Birinci Ferik General-pukovnik	Korgeneral General-pukovnik	Kolordu Kumandanı Komandant korpusa
	Ferik Generalpotpukovnik ili generalpotpukovnik	Tümgeneral Divizijski general, general-major	Fırka Kumandanı Komandant divizije
	Mirliva Brigadni general, general-major	Tuğgeneral Brigadni general, general-major	Liva Kumandanı Komandant brigade
Ümera (Üstsubaylar) Vişi oficiri	Miralay Pukovnik	Albay Pukovnik	Alay Kumandanı Komandant puka
	Kaymakam Potpukovnik	Yarbay Potpukovnik	Alay Kumandan Yardımcısı Pomoćnik komandanta puka
	Binbaşı Major, komandant bataljona	Binbaşı Major, komandant bataljona	Tabur Kumandanı Komandant bataljona
Zabitan (Subaylar) Oficiri	Kolağası Çin između kapetana i majora	-	
	Yüzbaşı Kapetan	Yüzbaşı Kapetan	Bölük Kumandanı Komandant çete
	Mülazımıevvel Poručnik	Üsteğmen Poručnik	Bölük Kumandanı Yardımcısı Pomoćnik komandanta çete
	Mülazımısani Poručnik	Teğmen Poručnik	Takım Kumandanı Komandant voda

Godine 1826., sa ustankom janjičara , došlo je i do temeljite promjene u vojsci. Stvorila se nova vojna organizacija koja je između ostalog donijela i promjenu vojne uniforme. Zajedno sa ovim promjenama, po prvi put se u turskoj vojsci počinje koristiti znak tj. simbol za određeni čin. Zatim ćemo ponuditi vojnu strukturu i činove koji se koriste u Bosni i Hercegovini.

3.1. Struktura oružanih snaga Bosne i Hercegovine

Profesionalna vojna lica:

Generali, oficiri, podoficiri, vojnici

Pripadnici rezervnog sastava:

Rezervni generali, rezervni oficiri, rezervni podoficiri, rezervni vojnici

Vidovi OS BiH:

Kopnena vojska, Zrakoplovstvo i protivzračna odbrana

Rodovi OS BiH:

Pješadija, Artiljerija, Artiljerijsko-raketne jedinice protivzračne odbrane, Oklopno-mehanizirane jedinice Avijacija, Inženjerija, Veza, Atomska biološko hemijska odbrana, Elektronsko izviđanje i protivelektronska odbrana, Zračno osmatranje i javljanje, Vojnoobavještajni

3.2. Činovi u oružanim snagama Bosne i Hercegovine

ČINOVI U ORUŽANIM SNAGAMA BIH

a. Oznake činova generala na jedinstvenoj terenskoj odori

		
general pukovnik (OF-8)	general bojnik (OF-7)	brigadni general (OF-6)

b. Oznake činova viših časnika na jedinstvenoj terenskoj odori

		
brigadir (OF-5)	pukovnik (OF-4)	bojnik (OF-3)

c. Oznake činova časnika na jedinstvenoj terenskoj odori

		
satnik (OF-2)	poručnik (OF-1)	potporučnik (OF-1)

d. Oznake činova dočasnika na jedinstvenoj terenskoj odori

				
narednik (OR-5)	viši narednik (OR-6)	narednik I klase (OR-7)	stožerni narednik (OR-8)	glavni narednik (OR-9)

e. Oznake činova vojnika na jedinstvenoj terenskoj odori

		
vojnik (OR-1)	razvodnik (OR-2)	desetnik (OR-3/4)

f. Oznake činova vojnih imama na jedinstvenoj terenskoj odori

			
imam bojne (OF-2)	brigadni imam (OF-3)	stožerni imam (OF-4)	glavni imam (OF-5)

g. Oznake činova vojnih sveštenika na jedinstvenoj terenskoj odori

			
sveštenik bojne (OF-2)	brigadni sveštenik (OF-3)	stožerni sveštenik (OF-4)	glavni sveštenik (OF-5)

h. Oznake činova vojnih kapelana na jedinstvenoj terenskoj odori

			
kapelan bojne (OF-2)	brigadni kapelan (OF-3)	stožerni kapelan (OF-4)	glavni kapelan (OF-5)

4. VOJNI TERMINOLOŠKI IZRAZI U ŽIVOTU BOŠNJAKA - POSUĐENICE I NJIHOVA UPOTREBA

Govornika na upotrebu posuđenica motiviraju različite jezične i društveno-psihološke potrebe, od potrebe za popunjavanjem leksičke praznine preko želje da se ekonomično, precizno i kreativno izrazi do potrebe da i kroz upotrebu posuđenica izrazi svoj supkulturni identitet. Tako će posuđenica imati bolju prođu na jednome tržištu, a domaća zamjena na drugome. Paralelnom upotrebom posuđenica i njihovih domaćih zamjena uveliko dolazi do izražaja slojevitost jezične upotrebe.³⁹

Može se postaviti pitanje da li pomodarstvo (općenito, ali i u jezičkome smislu) može uzrokovati lažnu uvjerenost da domaći izrazi ne mogu na pravi način zamijeniti strani, te da li radikalni tradicionalizam može uzrokovati (često bez potrebe i na vlastitu štetu) uvjerenost kako strani izrazi ni pod koju cijenu ne smiju ući u domaći jezik.

Jezik je živa stvar i on ne ostaje imun na društvena zbivanja i savremene tokove, te bi balans između uzimanja stranih riječi i korištenja vlastitih (domaćih) trebao biti isključivo procijenjen na osnovu objektivnoga stava, a nikako vlastite i subjektivne procjene.

Zaista moderno zvuči kad naknada postane kompenzacija, zaplet – komplikacija, put i odnos – relacija, položaj – situacija, rješenje – solucija, raspodjela – distribucija, obala – rivijera, a zapreka – barijera.

Tako i u bosanskom jeziku riječ *ćitab* ne bi trebalo koristiti ako postoji krajnje zadovoljavajući ekvivalent u jeziku – a to je knjiga. Međutim, svakako je većina tih arhaizama-turcizama vremenom iščeznula i zamijenjena domaćim izrazima.

Ipak, ukoliko postoji neki turcizam koji u datom kontekstu bolje odgovara, onda bi bilo isuviše puristički odbaciti ga i bezglavo jurišati za domaćim izrazom koji trenutno nije „dorastao“ punini značenja određenog arhaizma. Obično će se to desiti onda kada želimo naglasiti određenu društvenu realnost (koja vrlo često vuče korijene u prošlost) za čije oslikavanje i opis bi više odgovarao neki orijentalizam – turcizam. Npr. želimo govoriti o fenomenu kada svako uzima šta hoće. Tada je najbolje koristiti izraz *Alajbegova slama*, a kasnije ćemo vidjeti i na koji način se ovaj izraz javlja u poslovicama i sl. Također, pri objašnjavanju određenih historijskih fenomena prije ćemo koristiti riječ *kula* nego tvrđava.

U kontekstu ovoga što smo naveli, Beccaria *nepotrebnima* naziva one posuđenice koje imaju precizan ekvivalent u jeziku primaocu i razlikuje ih od *onih koje imaju nijansu značenja koju*

³⁹ Branka Drljača Margić, *Leksički paralelizam: Je li opravdano govoriti o nepotrebnim posuđenicama (engleskoga podrijetla)?*, Fluminensia, god. 23, broj 1, Rijeka, 2011., str.53

nemaju njihove prevedenice i od potrebnih posuđenica, koje nemaju primjerenoga ekvivalenta u jeziku primaocu i koje se mogu prevesti samo sintagmom. Rodriguez Gonzalez smatra da su neke posuđenice potrebne jer su zaživjele kao specijalizirani nazivi, a druge zato što su privlačne govornicima i zato što njihovom upotrebom govornik nastoji postići određene stilske učinke, npr. humor.⁴⁰

Zaključit ćemo da na isti način i neke riječi turskog porijekla, sa prizvukom vojnoga, prispjele su u bosanski jezik gotovo kao nezamjenjive. Ako, pak, i jesu zamjenjive, onda bi se upotrebom druge riječi kao ekvivalenta gubio njen značaj. Posuđeni izrazi i nakon pronalaska domaćih zamjena često ostaju u upotrebi zato što ih govornici doživljavaju bliskima, preciznima i jasnima i zato što se ponekad samo od stranih izraza izvode nazivi za srodne pojmove.

Navest ćemo primjer riječi *haram*. Izvorno dolazi iz arapskog jezika, a mi smo je preuzeli iz turskog. Ta riječ može imati svoj ekvivalent kao *zabrana* ili sl., ali upotrebom ove riječi kroz njene potencijalne varijante (*haramiti*, *oharamiti*, *harambaša* i sl.) postiže se puni efekat, osobito u islamskom vjerskom krugu.

Kao što se anglizmi često koriste kao sredstvo u igrama riječi i njihovim značenjima tako i turcizmi u poslovicama ne bi imale pravi smisao ako bismo ih zamijenili nekim domaćim izrazom.

Masovnoj upotrebi orijentalizama, u bosanskom jeziku, vjerovatno su najviše doprinijela dva faktora:

- a) narodno književno stvaralaštvo, koje je kao usmena bošnjačka tradicija pamćeno i prenošeno s generacije na generaciju, u kojem je, s obzirom na vrijeme nastanka, bilo veoma mnogo orijentalizama. Istovremeno, svi književni stvaraoci na prostoru BiH, posebno pjesnici, poslije XV vijeka stvaraju u duhu narodne pjesme i narodnog izgovora, koristeći pri tome i orijentalizme kao sastavni dio bosanskog jezika.⁴¹
- b) Bošnjaci koji su se školovali u tadašnjim svjetskim kulturnim metropolama: Istanbulu, Kairu, Bagdadu... Povratkom u Bosnu i Hercegovinu sva ova intelektualna elita nije se mogla osloboditi utjecaja orijentalnih jezika koji su za tadašnji svijet značili daleko više nego što danas znače engleski, francuski, njemački... jezik.⁴²
- c) Orijentalni jezici, općepoznato je, igraju vidnu ulogu u kulturi Bošnjaka, mada je i njihov udio u tom smislu još uvijek nedovoljno istražen. Turski jezik bio je jezik administracije, pa i škole, a arapskim se služilo u religioznom životu. Na turskom,

⁴⁰ Branka Drljača Margić, *Leksički paralelizam...*, op. cit., str. 55

⁴¹ Ferko Šantić, *Riječ je spomenik*, Štamparija Fojnica d.o.o., Fojnica, 2014., str 745-746

⁴² Op. cit., str. 746

arapskom i perzijskom jeziku naši ljudi pisali su umjetnička i naučna djela. Njihovo stvaralaštvo predstavljalo je svojevrsan izraz balkanskog slavensko-orijentalnog spoja. Orijentalnom jezičkom naslijeđu Bošnjaka valjalo bi pristupati kao dijelu cjelokupnoga kulturnog naslijeđa našega tla, prateći stvarne odnose prema kontinuitetu stvaralaštva na maternjem jeziku.

Najznačajnije dvije grupe orijentalizama u bosanskom jeziku sačinjavaju oni orijentalizmi koji su, ili nezamjenjivi ili im se zamjena i ne traži pošto su se u potpunosti udomaćili.

Prvu grupu, odnosno nezamjenjive orijentalizme sačinjavaju, na primjer, slijedeće riječi bosanskog jezika: *bakar, boja, bubreg, čarapa, čekić, čelik, česma, čizma, kula, kundak, kutija, leš, majmun, pamuk, sahat, šator, šećer, tambura, top, zanat* i sl. Ovoj grupi orijentalizama pripadaju i mnogobrojni nazivi za razne predmete, jela, voće i povrće, odjevne stvari, muzičke instrumente, oružje, zanatski i trgovački izrazi i drugo.

U drugu grupu orijentalizama spadaju oni orijentalizmi za koje postoji zamjena, ali se ona ne traži jer su orijentalizmi ove vrste u potpunosti *dobili pravo građanstva* u bosanskom jeziku. Takvi su, na primjer: *aždaha, baruk, čaršija, čoban, kajmak, kalaj, megdan* i sl.

Treću grupu orijentalizama u bosanskom jeziku sačinjavaju oni orijentalizmi koji se ravnomjerno upotrebljavaju u narodnom govoru i književnom jeziku. To su na primjer: *amanet, at, bajrak, čardak, gajtan, hajduk, kapija, kuršum, raja* i sl.⁴³

Četvrtu grupu orijentalizama sačinjavali bi oni orijentalizmi koji su prisutni u svakodnevnom govoru, a u književnoj upotrebi su najčešće onda kada se želi nešto naglasiti, odnosno ako se želi akcentirati nešto iz prošlosti i sl. Ovoj grupi pripadaju: *asker, dušman, ćuprija, batal, hajvan, merak* i sl.

Petu grupu orijentalizama čine oni koji su vezani samo za pojedina govorna narječja ili pokrajine a njihov broj je također znatan.

Šestu grupu sačinjavaju orijentalizmi koji se danas susreću samo u literaturi, odnosno u književnim djelima, a iz svakodnevnog govora su gotovo iščezli. Takvi su na primjer: *armagan, barak-bedevija, čorda, murdum* i sl.

Sedmu veću grupu orijentalizama čine oni orijentalizmi koji se odnose samo na vjerski život Bošnjaka, običaje i pozdrave. Takvih orijentalizama ima veoma veliki broj, a svi oni pripadaju grupi „živih“ termina odnosno onih koji su u svakodnevnoj upotrebi. Ovoj grupi pripadaju i bošnjačka vlastita imena.⁴⁴

⁴³ Dževad Jahić, *Bošnjački narod i njegov jezik*, Ljiljan, Sarajevo, 1999., str. 59

⁴⁴ Ferko Šantić, *Riječ je...*, op. cit., str. 747

Veliku grupu orijentalizama sačinjavaju oni orijentalizmi koji se u bosanskom jeziku javljaju najčešće u obliku infinitiva a nastali su tako što se infinitivnoj osnovi iz nekog orijentalnog jezika dodao naš sufiks *-isati*. Naprimjer: *anlaisati* – razumjeti.

Jednu grupu orijentalizama čine oni koji su nastali dodavanjem naših pomoćnih glagola: *činiti, doći, biti, učiniti* na orijentalne riječi. Na primjer: *gaib biti, gaib se učiniti* – nestati, izgubiti se. Dosta veliku grupu orijentalizama u bosanskom jeziku čine oni koji su, ustvari, *hibridne riječi*, a formirane su tako što su našim riječima dodavani orijentalni sufiksi: *li, lik, ci, luk, lama*. Na primjer:

dimdžija < bos. *dim* + tur. suf. *-ci* + bos. nast. *ja*

- pušać⁴⁵

pohapsiti, pohavsiti < bos. izv. od *hapsiti*

- uhapsiti više osoba istovremeno⁴⁶

5. VAŽNOST I ZNAČAJ PROUČAVANJA TURCIZAMA

Kao što navodi i Škaljić u svojoj knjizi, činjenično je stanje da mnoge riječi u našem jeziku preuzete iz orijentalnih jezika, bilo u govornoj varijanti ili pisanom obliku, nisu dovoljno objašnjene u rječnicima.

Proučavanje turcizama kod nas ima svoje opravdanje i posebno značenje kao važan pomoćni rad za proučavanje naše narodne književnosti i jezika, i za ispitivanje narodne historije. Prilično veliki broj istočnjačkih riječi preuzet je iz turskog jezika u naš narodni govor, a neke od njih postale su svojina našeg književnog jezika.⁴⁷

Zbog toga je jako bitno baviti se problematikom porijekla i značenja riječi, i to ne samo u njihovom prvobitnom obliku nego i u njihovom kasnijem razvoju i preobražaju. Pri tome se ne bismo trebali uvijek osvrtni samo na prvobitni oblik te riječi, već i na njenu eventualnu promjenu i transformaciju tokom određenog vremenskog perioda.

Dakle, turska vojska je vjerovatno predstavljala glavni faktor širenja turcizama uopće. S druge strane, nezanemariv i očigledan je utjecaj turskih vojnih naziva na naš jezik. Vojni termini su preuzeti vjerovatno iz sljedećeg razloga: Novi vojni sistem je sa sobom nosio nove nazive koji

⁴⁵ Op. cit., str. 749

⁴⁶ Op. cit., str. 750

⁴⁷ Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo, 1966., str. 11

su bili oznake i novih pojmova, te je bosanski jezik preuzimao nazive uporedo s ulaskom novih pojmova u životnu stvarnost.

Pojavilo se mnogo novih pojmova i ustanova koje su primane zajedno sa nazivima za njih. To je osnovni i opći uzrok postojanja istočnjačkih riječi (tur., ar. i pers.) u našem jeziku.⁴⁸

Ovo potvrđuje pređašnji navod, jer je pojava novih pojmova i ustanova neminovno vodila do preuzimanja tih riječi, tj. turcizama. Vremenom su oni mogli poprimiti i posve drugo značenje. To ne treba čuditi, budući da je jezik živa materija koja se mijenja kroz vrijeme i prostor na kojem se upotrebljava.

Turcizmi nisu silom niti nekim planskim sistemom nametnuti, i njihovo prisustvo u našem jeziku nije vrijedalo jezične osjećaje našeg naroda. Štaviše, ima slučajeva da turcizmi i danas dobijaju nova značenja i stvaraju se. Primjer „raja“ u današnjem značenju.⁴⁹

Ovdje upravo možemo govoriti o pomjeranju značenja određene riječi. Dakle, ona više ne nosi prvotno značenje, već je poprimila neka nova obilježja.

5.1. Vojni termini iz osmanskog perioda i Republike Turske u bosanskom jeziku – jezička analiza i komparacija

Jezičku tradiciju i inače je nužno posmatrati u svoj njezinoj kompleksnosti, pri čemu se počesto raščlanjuje sloj tradicije pisane riječi, koji je u našim prilikama i naročito širolik, od govornoga, dijalekatskog sloja, u koji su najneposrednije ugrađeni elementi materijalnog i duhovnog razvoja tradicionalne etničke kulture. Oba ova sloja kod Bošnjaka objedinjuje jedna bitna leksička odlika, bogata orijentalna klasika, tzv. turcizmi. Njihov veliki broj i u samom srpskohrvatskom jeziku, a posebno u pisanoj tradiciji i u govorima Bošnjaka, kazuju o tome da je orijentalna kultura ne samo posredstvom Bošnjaka izdubila duboke tragove na širem balkanskom prostoru. Turcizmi u živoj upotrebi iskaz su viševjekovne tijesne povezanosti za orijentalnu materijalnu kulturu, preko koje se, naravno, uspostavljaju i bliske veze sa duhovnom kulturom sa Istoka. Islam kao vjera, a posebno Kur'an, i u ovom smislu igraju važnu ulogu.⁵⁰ Iz Škaljićeva *Rječnika* proizlazi da se najveći broj turcizama u bosanskom jeziku odnosi na vjerski život i vjerske običaje muslimana u Bosni. Na drugome mjestu nalaze se one riječi koje se odnose na pravne pojmove, administraciju, državno uređenje i sl., zatim riječi vezane za vojsku, za oružje i vojnu opremu, konje i konjsku opremu, potom riječi u vezi sa zanatima,

⁴⁸ Op. cit., str. 12

⁴⁹ Op. cit., str. 14

⁵⁰ Dževad Jahić, *Bošnjački narod i njegov jezik*, Ljiljan, Sarajevo, 1999., str. 61

zanatlijama, zanatskim alatom i spravama, a onda se redaju riječi iz vrlo različitih oblasti narodne materijalne i duhovne kulture. Orijentalni leksički sloj u bosanskom jeziku pokriva vrlo široke i brojne semantičke krugove. Posebno je, međutim, pitanje funkcionalne polivalentnosti turcizama i njezinog odnosa prema tematskim oblastima koje ovaj neslavenski leksički sloj u našem jeziku pokriva. Prvo je pitanje: koji je tematski krug unutar riječi orijentalnoga porijekla najfrekventniji u svakodnevnoj upotrebi, u živoj riječi.⁵¹

Osvrnut ćemo se na treći tematski blok sa najfrekventnijom upotrebom na razgovornom nivou koji podrazumijeva vojsku, oružje, vojnu i konjsku opremu. Ova grupa riječi, iz aspekta razgovorne, žive riječi, predstavlja arhaični leksički fond, čije svojstvo arhaičnosti biva uslovljeno drukčijim ambijentom i načinom življenja, uveliko udaljenima od tradicionalnih vidova ispoljavanja narodne kulture.⁵²

Uprkos arhaičnosti u razgovornom jeziku u smislu njihove direktne upotrebe, ova tematska grupa riječi biva oživljena u potpuno novom jezičkom ruhu, i to kroz imena, prezimena, izreke, poslovice, savremene fraze itd. Stoga, izučavanje ovog fonda riječi nije svrhovito isključivo kao obnavljanje povijesne građe, već istovremeno i oživljavanje povijesti kroz savremene tokove života.

Nestajanjem tradicionalnih oblika življenja, iščezavanjem raznovrsnih vidova bazne narodne kulture, do izvjesne mjere ipak znači da zajedno s tom pojavom nestaju i riječi koje prate njezin materijalni i duhovni aspekt. Turcizmi su, naime, još uvijek u širokoj upotrebi i u svakodnevnoj komunikaciji, mada se mora priznati da na tom funkcionalnom jezičkom nivou postepeno iščezavaju, vrlo sporo, ali ipak doživljavaju stagnaciju.⁵³

Danas turcizmi iščezavaju, ali se vrlo često vraćaju u toj nekoj vrsti „kruženja“ riječi u jeziku. U svakodnevnom govoru vrlo često čujemo oslovljavanje među ljudima sa *paša*. Naravno, daleko je ovo od značenja vojne titule, ali nije daleko od semantičkoga polja koje označava pašu kao vrlo značajnu i bitnu osobu.

U ovom pogavlju ćemo ponuditi mali rječnik svih pojmova za koje sam smatrao da su trebali biti dijelom ovog rada. Neki od pojmova su turskog, neki arapskog ili perzijskog porijekla, dok su neki riječi izvorno bosanske. Istovremeno, to neće biti samo rječnik sa prijevodnim ekvivalentima u bosanskom jeziku. Nastojali smo pronaći što više frazeologizama koji su kroz svoju etimologiju povezani sa terminima vojne prirode. Dakle, ovo je rječnik vojnih termina iz

⁵¹ Op. cit., str. 101

⁵² Op. cit., str. 102

⁵³ Op. cit.

perioda Osmanskog Carstva (tu podrazumijevamo i Bosnu i Hercegovinu unutar tog carstva), Republike Turske, kao i rječnik turskih i bosanskih frazeologizama koji su direktno ili indirektno povezani sa vojnom terminologijom. Pri sastavljanju ovog rječnika sam se služio sljedećim bibliografskim jedinicama:

1. *İngilizce – Türkçe - Arapça Sözlük (Atasözleri ve Deyimler)*, Yüksel Azmi– Yılmaz M. Lütfü
2. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Ayverdi İlhan
3. *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604.godine*, Kupusović Amina
4. *Opširni popis timara mustahfiza u tvrđavama Kliškog sandžaka iz 1550. godine*, Hafizović Fazileta
5. *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü 2*, Pakalin Z. Mehmet,
6. *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü 3*, Pakalin Z. Mehmet
7. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, Pakalin Z. Mehmet
8. *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Akbayer Nuri
9. *Osnovni pojmovi, simboli i skraćenice u oblasti odbrane*, Alihodžić Fadil
10. *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, Aličić S. Ahmed
11. *Riječ je spomenik*, Šantić Ferko
12. *Rječnik stranih riječi : tuđice i posuđenice*, Klaić Bratoljub
13. *Sosyoloji sözlüğü*, Ülken Ziya Hilmi
14. *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69. godine*, Aličić S. Ahmed
15. *Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku*, Škaljić Abdulah
16. *Türkçe-sirpça sözlük*, Đinđić Slavoljub, Teodosijević Mirjana, Tanasković Darko
17. *Turski izvori za istoriju Beograda, Knjiga I svezak I, Katastarski popisi Beograda i okoline 1476-1566*, Šabanović Hazim

RJEČNIK:

açık gemiler – je bio naziv za određenu grupu brodova koji su ploviti Dunavom. Službenik koji se brinuo o njima se nazivao **açıklar ağası**.

Naziv ovih brodova buk. je „Otvoreni brodovi“.

Naziv za službenika koji se o njima brinuo bio **aga otvorenih brodova**. Pri tome se naravno znalo na koju vrstu brodova se misli.

admiral – naziv za najviše činove u mornarici. Skraćeno od ar. *āmīru-l-baħr*, „zapovjednik mora“

aga (tur. *ağa*, prvobitno značenje: „*veliki, stariji*“, kasnije: „*gospodin, starješina, zapovjednik, prvak i zvanična civilna i vojna titula*“)

1. gazda, dobro stojeći građanin; gospodar, prvak, veleposjednik;
2. naslov svih zapovjednika turske plaćene vojske: azap-aga, bešli-aga itd. Dodaje se kao titula iza ličnog imena i spaja se crticom s ličnim imenom: Ahmet-aga, Smajil-aga, ili potpuno sraščuje: Ahmetaga, Smajlaga, Mujaga.
3. počasni naslov za svakog onog koji ne pripada inteligenciji i plemstvu
4. Počasni naziv nižih časnika u osmanskoj vojsci krajem 19. i početkom 20. stoljeća
5. Počasni naziv za ugledne ljude koji nisu bili plemići, begovi, niti pripadnici inteligencije, uleme, kod koje su korišteni nazivi čelebi, efendi, mula, mevlana, hodža i sl. – upravo u ovom značenju je riječ aga najprisutnija u bosanskom jeziku.

Zanimljiv je način oslovljavanja žena (nekada su to i udovice) prema njihovim muževima. Recimo, ako se muž zove Hamdija (što se vrlo često skraćuje u Hamdo) ili Hamdo, vrlo često bi on u narodu i mahali postao Hamdaga, te bi se kao takav prepoznavao u okruženju gdje je živio. Dakle, njegovo izvorno ime je napravljeno stapanjem sa titulom aga i stvorilo potpuno novo (neslužbeno) ime. U konačnici, njegova žena se ne bi više prepoznavala po svome vlastitom imenu, već bi postajala Hamdaginica (žena Hamdije, Hamde, tj. Hamdage). Naglašavamo da njeno prepoznavanje po mužu nije nastalo kao nametanje tog imena od mahale, već da je ta poveznica njenog novog imena blisko vezana s osmanskom tradicijom da je u identitet ženu upisano ime oca, odnosno muža. S druge strane, mahala je ta koja je muškoj osobi dala dodatnu veličinu i posebnost dodavanjem nastavka *aga* na vlastito ime. A onda, u postosmanskom periodu, to je način izražavanja poštovanja.⁵⁴

ağa çarşısı (tur.) – rukovodilac tržnice

agabeg (tur. ağabey (ağa-bey) „stariji brat“) – stariji brat. Od ovog je nastalo prezime Agabegović

Agabegović - prezime od agabeg

agalari (tur. ağalar (ağa-lar), pl. od aga) – age, prvaci

agaluk (tur. ağalık (ağa-lık), tur. ağa + tur. suf. -lik) -

1. titula, dostojanstvo age; gospodstvo, zapovjedništvo;
2. posjed age, aginska zemlja; manji teritorij organizovan na vojničku kao kapetanija;
3. u Bosni vojno-administrativna teritorija manja od kapetanije kojom zapovijeda jedan aga

Agan, hipok.: **Ago, Agica, Aguš** - musl. muško ime

⁵⁴ Ovaj društveni fenomen, treba naglastiti, rezultat je vlastitog iskustva kroz djetinjstvo provedeno u mahali. Prema tome, nije nužno primjenjiv na kompletno područje Sarajeva ili Bosne i Hercegovine.

Aganija – musl. muško ime

aginica – žena od age; izv. od *aga* + bos.nast. *-ica*

-žena age; gospođa, dama

agovanje – aginsko gospodovanje, življenje

akindžibaša (tur. *akıncı başı*) – starješina akindžija

akindžija (tur. *akıncı*) – pripadnik vojnog reda osmanske vojske u pograničnim sandžacima u Evropi koji predstavljaju jurišnu konjicu za upade u neprijateljska područja, sastavljenu od Osmanlija i domaćeg muslimanskog i nemuslimanskog zemljoradničkog stanovništva. Nisu uživali vojnička lena nego slobodne baštine, a pripadala im je nagrada od plijena ostvarenog u borbenim pohodima.

Pored navedenih značenja ima i ovo:

1. napadač (u fudbalu)

Semantičko polje ostalo isto, ali se pozicioniralo unutar novog konteksta.

alay – 1. mnoštvo ljudi, rulja; jato; 2. povorka, svita, pratnja 3. puk;

– ruganje, podsmijeh, ismijavanje; -1/ - **a almak** – podsmijavati se nekome; ismijavati nekoga;

-la/ -**etmek** – tjerati šegu s nekim; **alayın sırası değil** – nije vrijeme za šalu

alay beyi – načelnik žandarmerijskog puka;

alay karargâhı – pukovski štab;

alay komutanı – komandant puka

alayımız – svi mi

alajbeg (tur. *alaybeyi* (*alay-beyi*) „beg alaja“) – zapovjednik spahija u sandžaku; svaki je sandžak imao svoga alajbega. Kasnije, nakon reforme turske vojske, alajbeg je naziv za komandanta žandarmerijskog puka.

U našim zemljama javlja se tek početkom XVI stoljeća. Dotad su neposredne starješine u jednom sandžaku vjerovatno bili *subaše*. Alajbegom je mogao postati jedan od istaknutih zaima i subaša dotičnog sandžaka.

Alajbeg – musl. muško ime

alajbegova slama – imovina bez gospodara, nešto što može svako uzimati i koristiti se njim

*Šta ste navalili pa raznosite, nije ovo alajbegova slama.*⁵⁵

alajbegovica – žena alajbega

alaj-top (tur. *alay topu*, istog značenja, turski izafet od *alaj* i *top*) – top koji se ispaljuje u čast kakvog zvaničnog praznika, ili prilikom kakvog slavlja i svečanosti

⁵⁵ Ferko Šantić, *Riječ je...*, op. cit., str. 138-139

albay – pukovnik; **kurmay albayı** – štabni pukovnik

albaylık – pukovnički čin; **albaylık yükselmek** – biti unaprijeđen u čin pukovnika, postati pukovnik

alem – polumjesec kao ukras na minari; svijet, dunjaluk

alemdar (*alemdâr*) – zastavnik (bajraktar) janjičarskog odreda i drugih odreda plaćeničke vojske

arabadžija (tur. arabacı od araba) 1. kočijaš, 2. pripadnik posebnog roda centralnih vojnih snaga u Turskoj koji je prevezio teško oružje i ostali ratni materijal

arkebüz – naziv za vrstu puške koju su Osmanlije prvobitno koristili.

armija – u općem smislu – oružana sila jedne države, cjelina njenih vojnih potencijala svih vidova, rodova i službi; u užem smislu – strategijsko-operativna grupacija kopnene vojske, promjenjivog sastava. Sastoji se od nekoliko divizija, samostalnih brigada, pukova, bataljona i drugih dijelova. Raspolože i jedinicama za vatrenu i logističku podršku. Nosilac je oružane borbe i dejstava kojima se podstiču operativni ili strategijski ciljevi. Operacije izvodi u zahvatu strategijsko-operativnih pravaca na vojištu ili dijelu ratišta. Strategijsko-operativna formacija kopnene vojske, ratne mornarice i ratnog zrakoplovstva sastavljena od korpusa, divizija, brigada nižih taktičkih jedinica

asker (tur. asker < ar. ‘askariyya) vojska; vojnik - osnovno značenje je vojnik. Međutim, uz ovo, ova riječ ima i značenje turske vladajuće klase u najširem smislu riječi, suprotno riječi raja. Tako su u asker, odnosno u klasu askera ubrajani, pored vojnika na svim nivoima, još i učitelji, pisci, vjerski službenici, i tome slično

askere alma - vojna regrutacija

askere alma heyeti = komisija / komitet za vojnu regrutaciju

askerîleşme - militarizacija

askerîleşmek – militarizovati se

askerîleştirmek – militarizovati

askersizleştirmek – demilitarizovati

askerluk (ar.-tur. askerlik (asker-lik); asker + tur. suf. -lik) – vojništvo; vojna služba; vojnički poziv; vojna obaveza

ateş gemisi – Ime koje se davalo brodovima posebno napravljenim brodovima koji su puni zapaljivim i eksplozivnim materijama, u cilju uništavanja neprijateljske mornarice.

atlija (tur. atlı (at-lı) „konjanik“; at + tur. suf. -li i naš nastavak „ja“) – konjanik; konjica.

Ako iza ove riječi dođe titula „aga“, onda ispada naš nastavak, pa se izgovara „atli-aga“, „atlaga“ i znači: starješina konjanika.

Atlagić – od atlija; prezime (tur.-bos.) < izv. od tur. *atli* (*at-li*) = konjanik, (*at* + tur. suf. *-li* + bos. nast. *-ja-*) + bos. nast. *gić*

avdžibaša – starješina lovaca.

< tur. *avcibaşı*, izafet od tur. *avcı* i tur. *baş*

avdžija (tur.) - lovac

Azabagić - prez. (arap-bos.) < izv. od tur. *azap*, *azab* = pripadnik posebnog roda vojske u Osmanskoj imperiji < ar. *azab* = neženja, bećar

azap, **azab** (ar. *'azab*) – pripadnik posebnog roda vojske u Turskoj Carevini. Azapi su u mornarici služili kao puškari, a u kopnenoj vojsci kao pješadija. Azapi su držali i stražu u utvrđenim gradovima, kulama i na mostovima. Njihovi zapovjednici zvali su se azapaga, azabaga. Otud prezime Azapagić, Azabagić.

2. neženja, bećar

< tur. *azap*, *azab*, sa značenjem kao gore pod 1. < ar. *'adāb* „neženja, bećar“

azap aga – zapovjednik azapa

bajonet/bajunet i **bajoneta/bajuneta** – hladno oružje, podugačak nož sa dvije oštrice koji vojnici nose o pasu ili stavljaju na vrh puške

Bajraktarević - prezime (tur.-perz.-bos.) < izv. od *bajraktar*, + bos. nast. *-ević*

balčak, **balča** (tur.) – držak od sablje ili mača

< tur. *balçak*, *barçak*

balta (tur. *balta*) – 1. sjekira

2. ubojna sjekira, vrsta starinskog oružja

balta – **a/-asmak** – dosađivati, nametati se, gnjaviti nekoga;

Hemen git mudure, baltayı as (Reşat N. Guntekin).⁵⁶

Odmah idi direktoru, nametni mu se.

balta olmak - ovaj izraz se više koristi u uličnom govoru, tj. izraz je više narodne prirode. Ima značenje: „nakačiti se nekom na vrat“ svom silom, na neprijatan način, tj. biti nekome naporan.

baltayı taşa vurmak – izvaliti, napraviti gaf; doći u nezgodan položaj (zbog izgovorenog);

işe balta ile girişmek – grubo raditi

baručija, **barudžija** – onaj koji izrađuje ili prodaje barut.

< tur. *barutçu*, *barut* + tur. suf. *-çu* (*-çi*) + bos. nast. *-ja*

barut – (grč. ili asir.) - < tur. *barut* < perz. *bārūd* (u ar. *bārūd*) < grč. ili asir.

⁵⁶ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Lugati, İstanbul, 2010., str. 111

eksplozivna materija koja služi za punjenje metaka vatrenog oružja; puščani prah; energetska materija koja sagorijeva vrlo brzo, prelazi iz čvrstog u gasovito stanje i u zatvorenom prostoru ostvaruje postepen, ali veliki pritisak

barut fıcısı - mjesto koje u svakom trenutku može eksplodirati

barut gibi - osoba koja je nervozna, koja se brzo naljuti i plane

İsmail sert, aksi, barut gibi adamdır (Fahri Celal)⁵⁷

İsmail je grub, naopak, sav nervozan čovjek.

barut gibi² - ima i značenje nečega ljutog ili jako kiselog. Npr. "Barut gibi sirke. "

barut hakkı - Mjera za barut koja se koristi u značenju koliko metak može dobaciti.

barut kesilmek - Jako, žestoko se naljutiti.

barut kokusu gelmek - postojanje velike šanse za rat ili neku vrstu sukoba. Bukv. „približavanje mirisa baruta“.

barutla oynamak - Baviti se poslom koji potencijalno može biti jako opasan.

baruthana, barutana (grč.-pers.) 1. zgrada u kojoj se izrađuje barut, fabrika za proizvodnju baruta

2. zgrada u kojoj se čuva barut < tur. baruthane < pers. bārūdhāne

barut kesilmek – planuti, rasrditi se;

barutçu - Osoba koja je palila, premještala s jednog mjesta na drugo i pripremala eksplozivne materije u kamenim ili željeznim pećima.

U historijskom smislu je to radnik u osmanskome periodu koji je vodio sve poslove vezane za barut u baruthanama.

barutçu başı – nadređeni baručijama.

başaga – glavni aga, starješina agā. Od ovog je nastalo prezime Bašagić.

< tur. baş-ağa

Bašagić - prezime (tur.-bos.) < tur. baş-aga = glavni zapovjednik, glavni starješina

Baščaušević - prezime (tur.-bos.) < izv. od tur. baş = glava, glavnik, starješina, prvak i čauš = desetar, narednik u vojsci, glavni čauš + bos. nast. -ić

bataljon – taktička jedinica kopnene vojske osposobljena za raznovrsna dejstva u različitim uvjetima. Sastoji se od komande, nekoliko četa, jedinica za vatrenu podršku i jedinica za logističku podršku. Načelno je u sastavu brigade, a može biti i samostalan. On je osnova za obrazovanje združenih taktičkih sastava i osnovna je proračunska jedinica. Jačina i sastav zavise mu od namjene. Može biti u sastavu rodova i službi (pješađijski, oklopni, izviđački,

⁵⁷ İlhan Ayverdi, Misalli Büyük..., op. cit. str. 114

inženjerijski, padobranski bataljon, bataljon NHBO, veze i mornaričke pješadije, kao i drugi, po potrebi).

bajrak (tur. bajrak), zastava; manji odred vojske pod jednom zastavom

bayrakları yarıya indirmek – spustiti zastave na pola koplja;

bayrak gibi – jasno, očigledno

bayrakları açmak – drsko se ponašati

Može doći i u značenju nezavisnosti i slobode, te možemo naići na izraze:

“Bayrak uğruna ölmek.” (Umrijeti za slobodu)

Navest ćemo još neke izraze u kojima se javlja ova riječ:

bayrak açmak: 1. Sakupljati dobrovoljce za vojsku 2. Pobuniti se, dići se na noge

“Jan Dark, İngilizler’e karşı mücadele bayrağını acan ilk Fransız kadınıdır.”⁵⁸

Jan Dark je prva francuska žena koja se pobunila u borbi protiv Engleza.

bayrak altına almak - uzeti u vojsku

bayrak altına çağırma - pozvati određen broj vojnika prilikom polaska u vojni pohod

bedem – 1. zid tvrđave; debeli zid oko utvrđenog grada.

2. planinski lanac, masiv

< tur. beden < ar. badan „tijelo“, „trup“;

beg (tur.) – 1. plemić, plemićka titula

2. kao titula pridaje se musl. imenu iz poštovanja, iako nosilac imena nije stvarno beg. To je vrlo čest običaj u bosansko-hercegovačkim gradovima i selima

3. gospodin, gospodar, odličnik

4. zapovjednik sandžaka = sandžakbeg

5. prva komponenta u nekim ženskim imenima (u značenju: begova, begovica, gospodarica) – Begajeta, Begemina itd.

„Beg“ kao titula, dodaje se iza ličnog imena i spaja se crticom s ličnim imenom: Ibrahim-beg, ili potpuno sraščuje: Ibrahim-beg. Ako se lično ime svršava sa „ja“, onda ovo redovno ispada: Hamdija – Hamdi-beg (a ne Hamdija-beg), Bedrija – Bedri-beg itd. Od ovog je nastalo prezime Begović.

< tur. bey (arapskim slovima piše se „bek“ i otud naše „beg“) – „titula za ugledna čovjeka, velikaša, dostojanstvenika: civilna i vojna titula u staroj turskoj državnoj organizaciji itd.

U bosanskom govornom jeziku može se često čuti „živi kao beg“ ili „živi kao begovica“. Ovakvi izrazi se vezuju za značenje ove riječi u smislu dobrog života kakav su imali begovi.

⁵⁸ Op. cit., str. 124

Otuda i fraza **bey – bey gibi yaşamak** – živjeti u izobilju / živjeti kao beg;

beyim – izraz obraćanja korišten za muškarce.

“*Beyiniz nerede çalışıyor?*”

Gdje radi vaš muž?

Began, Bego – musl. muško ime. Od Began je nastalo prezime Beganović, a od Bego – Begić i Begović.

begćehaja (tur.-pers.) - begov ćehaja

begfendija (tur.-grč.) - gospodin beg: dvostruka titula kojom se oslovljavaju oni begovi koji su svjetski ili vjerski obrazovani

< tur. beyefendi

Begemina - žensko ime < izv. od *beg* i žen. imena Emina.

Žen. ime *Emina* formirano je od muškog imena Emin, te je dodan bos. nast. za žen. rod. –*a*

beglerbeg (tur. *beylerbeyi* = beg nad begovima) – vrhovni vojni i civilni zapovjednik jedne veće oblasti ili pokrajine, koja se sastojala od više sandžaka. Od ovog je nastalo prezime Beglerbegović

< tur. beylerbeyi, bukv. „beg begova“, izafet od tur. pl. beyler i sing. bey „beg“

Beglerbegović - prezime izv. od *beglerbeg* + bos. nast. –*ić*

begovāt – vlast begova; ukupno svi begovi u odnosu na druge

Begović - izv. od *beg* + bos. nast. –*ić*

bešlaga (tur.) – čin u nekadašnjoj turskoj vojsci, zapovjednik odreda bešlija. Od ovog je nastalo prezime Bešlagić

< tur. beşli ağası, bukv. „aga bešlija“

Bešlagić – prezime od bešlaga

bešlija (tur. *beşli*) – pripadnik plaćene konjice. Bešlije su bili poseban odabran odred konjice, navalni konjanici, slični mađarskim husarima. Za vrijeme mira bili su raspoređeni u vojnim posadama.

< tur. beşli, bukv. „petak“. Ovakav naziv su bešlije navodno dobile zbog toga što im je plata, u vrijeme njihovog formiranja, iznosila pet akči. Međutim, etimologija nije potpuno utvrđena, pošto postoji i mišljenje da je nastalo od pers. bes, pes + tur. -li

bičak (tur.) – nož

< tur. bıçak „nož“ < biçmek „sjeći, rezati, krojiti“

Bičakčić - prezime < izv. od *bičakčija* + bos. nast. *ić*

binbaša, binbaša (tur.) – major, zapovjednik tabora u tur. vojsci, a takav je obično brojio hiljadu vojnika.

< tur. binbaşı (bin-başı) „major“, bukv. „starješina, zapovjednik hiljade“ < tur. bin „hiljada“ + tur. baş

Bimbašić - prezime < izv. od *bimbaša* + bos. nast. ić

Bostandžibaša (tur. *bostancıbaşı*, od tur. bostan, perz. *būstān* = vrt, *baş* = glava) – zapovjednik bostandžija

bostandžija - tur. *bostancı* = baščovan – pripadnik posebnog vojnog odreda u Osmanskom carstvu koji se brinuo o sultanskim bostanima; tur. bostanci, bostan + tur. suf. *-ci* + bos. Nast. *-ja*

buzdovan (tur. bozdoğan) – starinsko oružje za borbu izbliza, sastoji se od palice i kvрге sa šiljcima na kraju kojim se udara; preneseno značenje – priglupa osoba koja slabo shvaća

Buljubašić – od buljukbaša

buljuk (tur. *bölük*) – 1. četa vojske; kompanija. U janjičarskoj vojsci je buljuk brojio obično 100 ljudi. Naša narodna pjesma pominje buljuke od 12 hiljada ljudi.

2. odred, dio, razdjeljak

3. jato, skupina, grupa

< tur. *bölük* „odjeljak, odjeljenje; tabor vojske“

buljukbaša, buljubaša, buljumbaša (tur. *bölükbaşı*) - 1. u janjičara zapovjednik buljuka, oficir u rangu juzbaše, kapetana

2. vodnik, zapovjednik jednog buljuka uopšte

< tur. *bölükbaşı*, izafet;

Ceribaša (*çeri başı*) – zapovjednik vojnika; sinonim za seraskera (u ranijem periodu); vođa Roma.

Danas se ova riječ koristi isključivo u značenju vođe određene romske grupacije.

čakija (tur.) < tur. *çakı*

– džepni nožić kojem se oštrica može zaklopiti u korice

Čauš (tur. *çavuş*) – oficir, niži zapovjednik; dvorski sluga koji je obavljao razne poslove na dvoru

U bosanskom jeziku u riječi *čauš* ne pojavljuje se glas *-v-* kao kod tur. riječi *çavuş*.

- oficir u prvo doba Osmanske imperije. Čauši su tada bili carski pobočnici i javeri. U janjičarskoj vojsci čauši su bili niži zapovjednici, i to čauši podnarednici, a baščauši i čaušbaše narednici i vodnici. Čauši su kao prenosioci naredbi bili u službi cara, paša, vezira i ostalih viših zapovjednika

- čauši su bili u sastavu osmanske vojne muzike mehterhane i nosili u rukama specijalne svoje oznake čugelje ili čugljenove

- vođa svatova, koji se brine o redu u svatovima; *Da mi čauš bideš svatovima*

- šaljivčina koji razveseljava svatove i goste na svadbi

Čaušević - prezime (tur.-bos.) < izv. od *čauš*, + bos. nast. -ić

ćehaja – hipok. **ćaja** (pers.) – 1. pomoćnik, zastupnik vezira, paše, defterdara ili kojeg drugog velikodostojnika u Turskoj Carevini

2. cehmajstor, starješina jednog esnafa

3. seoski starješina, knez

4. čobanski prvak

< tur. vulg. kehaya, knjiž. kâhya < pers. ketḥudā, kedḥudā < pers. ked „kuća“ i pers. ḥudā „gospodar, vlasnik“

čerahor – **džerahor** – **serahor** (tur. *cerahor*, od ar. ġarā = teći plaća) – pripadnik posebnog odreda pomoćnih vojnih snaga u pograničnim provincijama; pripadnici ovih odreda regrutovani su iz redova nemuslimanskog stanovništva pograničnih oblasti

četa – osnovna taktička jedinica nekih rodova, uglavnom kopnene vojske. Osposobljena je za raznovrsna dejstva u najrazličitijim uvjetima. Sastoji se od nekoliko vodova koji opredjeljuju njenu pripadnost rodu-službi, a može imati jedinicu vatrene podrške. Može biti u sastavu bataljona, združenih taktičkih, samostalnih rodovskih jedinica kopnene vojske i samostalno. Zavisno od sastava, namjene i naoružanja može biti pješadijska, tenkovska, izviđačka, inženjerijska, padobranska, četa NHBO, četa veze, četa mornaričke pješadije itd

čin – stepen starješinstva u vojnoj hijerarhiji

ćorda - tur. *görda* = vrsta sablje i *kürde* = veliki krivi nož, oštar s obadvije strane < perz. *kārd* = nož, veliki nož

- sablja

dahija (tur.) – silnik koji je nedisciplinovan u odnosu na vlast i državne zakone, a tiranin prema narodu. U tom značenju su ovim imenom nazvane janjičarske starješine koji su u Srbiji, početkom 19. vijeka, prigrabili vlast u svoje ruke

< tur. dayı „1. ujak, materin brat“, 2. ratni junak, heroj, 3, stariji, ugledniji čovjek, 4. janjičarski starješina

Delahmetović - prezime < izv. od *deli* + Ahmet + bos. nast. -ić

Delalić - prezime < izvedeno od *deli* + Ali + bos. nast. -ić

deli - tur. deli

- mahnit, lud; silovit, pomaman; Često se dodaje uz lično imena: *deli Musa*, Del-Alija (skraćeno od *deli Alija*) od čega je nastalo prezime *Delalić*

delibaša - tur. *delibaşı*

- prvak među delijama, najbolji junak; zapovijednik jednog odreda delija

Delibašić - prezime < izv. od *delibaša* + bos. nast. -ić

Delić - prezime < izv. od *delija* + bos. nast. -ić

delija - tur. *deli* + bos. nast. -ja

- junak, junačina; silovit čovjek, nabodica, zanesenjak u junaštvu; čovjek koji provodi život bezbrižno i troši vrijeme uludo;

- U Osmanskoj Carevini delije su bile poseban red konjice. Pojavljuju se pri kraju XV i početkom XVI vijeka. Jedan dio ove konjice regrutiran je od stanovništva Balkana. Zbog junaštva i silovitosti ovih konjičkih jedinica, njihovi pripadnici nazvani su delijama

- Delije su bile i neka vrsta straže sigurnosti kod vezira, valija i paša

deli rüzgar – koristi se za nekoga ko prelazi granice normale, ko ne poznaje (i neće da zna) za pravila, za nekoga ko je neukrotiv, silan.

para delisi - lud za novcem

giyim delisi - očaran odjećom i oblačenjem; šopingholičar

deli balta – koristi se za nekoga ko je nepravedan i zlostavljač; u uličnom govoru se misli na policijskog službenika.

deli çıkmak – doći u približno stanje ludila zbog brige i iščekivanja nečega ili nekoga;

*“Kızım gelinceye kadar pencere başında deli çıktım.”*⁵⁹

Izludio sam na prozoru dok mi kćerka nije došla.

deli (deliler) gibi – u velikoj mjeri, u mjeri izvan normalnoga:

Deliler gibi koşuyor. – Trči kao lud.

Oğlunu deli gibi seviyor. - Neizmjerno voli svog sina.

deli gömleği - misli se na košulju koja se oblači onima koje treba spriječiti da nanesu štetu sebi i drugima i koje se odvodi u umobolnice.

deliye dönmek - gotovo skrenuti s pameti zbog izrazitog osjećaja ljubavi prema nekome, straha, brige ili nekog drugog osjećaja.

deliye her gün bayram - koristi se za one koji žive bez puno brige o bilo čemu, za one kojima se ne remeti raspoloženje uprkos potencijalnim stvarnim problemima oko njih.

delikanlija - *delikanli (deli-kan-li)* = mlad momak, mladić u pubertetu, bukv. Mahnite krvi; složenica od tur. *deli* = mahnit, silovit, pomaman + tur. *kan* = krv + tur. suf. -li + bos. nast. -ja

- mladić u punom jeku mladosti, mladić u punoj snazi

denizaltı – podmornica

⁵⁹ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük...*, op. cit., str. 264

denizaltıcı – podmorničar

denize çıkmak – izraz koji se javlja u značenju polaska broda sa mjesta gdje se nalazi, krenuti na bilo kakav put ili poći negdje sa bilo kakvim ciljem.

Zapravo je ovo pomorski termin, ali se vremenom ustalio za bilo kakav vid kretanja na putovanje.

deniz kurdu – Izraz koji se koristi za iskusne, sposobne mornare koji su na moru proveli dugo vremena, putovali po svim vremenskim uslovima, te tu ostarili i osijedili

devşirme – danak u krvi, prisilno uzimanje djece iz kršćanskih obitelji, koja će se odgajati za janjičare

dizdar (tur. *dizdar*, od perz. *diz* = tvrđava, grad; *dār*, perz. osn. od gl. *dāšten* = držati, imati) – zapovjednik tvrđave, zapovjednik utvrđenog grada i gradske posade

„*Sesim zor cikıyordu: Ac bre dizdar diye avaz ettim*“ (Safiye Erol).⁶⁰

Jedva sam izgovarao. Povikao sam: „Dizdare, otvaraj nam bolan!“

*A na ruke Dizdar-agi*⁶¹ (dio iz „Pjesma o pogibiji braće Morića“)

dizdarbaşı - zapovjednik dizdara

Dizdarević - prezime < izv. od *dizdar* + bos. nast. -ić

dolama - tur. < *dolama*. Po turskom historičaru Ahmedu Rasimu *dolama* je janjičarski kaftan, a ime je dobila po tome što su janjičari imali običaj da pri putovanju, radi lakšeg hoda, oba skuta svojih kaftana zavrate i zadiju za pojas. Tu radnju označava tur. infinitiv *dolamak* = zavrtati (skute), od čega skraćeni infinitiv *dolama* = zavraćanje (skutova) i po tome je ovaj kaftan nazvan *dolama*

- vrsta muške i ženske nošnje, slična kaputu, od ljubičaste (mor), zelene ili crvene čohe, sa dugim rukavima koji su zatvoreni ili izrezani, otvoreni (sa čevkenima), tako da vise ili se straga sapnu jedan za drugi da ne smetaju i da su ruke slobodne. Obično je do koljena, ali može biti i duža. Neke se dolame presamićuju sprijeda i pojasom pašu. Dolamu su nosili janjičari, a kasnije je u nas dobila značaj svečane narodne nošnje

džebe (tur. *cebe*) – znači oklop

džebedžija (tur. *cebeci*, od *cebe* = oklop) – pripadnik posebnog roda centralne ili lokalne plaćeniče vojske koja je imala zadatak da priprema i čuva oružje, municiju i ostali ratni materijal za mustahfize i ostale rodove gradskih posada, odnosno za jeničare ako se radi o tom rodu centralnih vojnih snaga

⁶⁰ Op. cit., str. 293

⁶¹ Hamdija Kreševljaković, *Izabrana djela I*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1991., str. 327

džebelija - tur. *cebeli*, džebe = bojni oklop + tur. suf. *-li* + bos. nast. *-ja*

- oklopnik; naoružani neregularni vojnik – konjanik kojeg je sa sobom vodio u rat spahija i zaim

- zamjenik, zamjenik na mejdanu

džemat (ar. *ḡamā'at* = skup, skupina, grupa) – skup ljudi koji zajednički obavljaju namaz; vjerska, socijalna ili teritorijalna grupa; više ulica jedne varoši ili sela jedne nahije koji imaju zajedničku džamiju; skupina vjernika jednog naselja koji pripadaju istoj vjerskoj općini ili organizaciji; jedinica sastavljena od više manjih jedinica istog vojnog reda; veća organizaciona jedinica poluvojničkih grupa; vlaška knežina.

Danas se ova riječ u potpunosti koristi izvan vojnoga konteksta i ima sve elemente religijskoga. Ona se koristi u islamskoj vjerskoj zajednici u značenju grupe vjernika koji posjećuju jednu džamiju. Tako oni čine džemat te džamije, a svaka jedinka džemata nosi naziv *džematlija* (pripadnik džemata). Uočljivo je da i ova riječ nastaje dodavanjem turskog sufiksa *-li* na riječ *džemat* i bosanskog nastavka *-ja*.

džemat baša (cemā'at başı) - glava džemata, starješina džemata. U ovom defteru (*Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*) je sinonim sa zvanjem kneza.

Džindo - prezime < tur. *cindi, cündi* „vješt jahač“ bukv. „vojnički; vojnik“ < ar. *gund* „vojska“ + ar. ajd. suf. *-ī (iyy)*

Đonlagić - prezime < izv. od donlaga + bos. nast. *-ić*

donlije, donulije - tur. *gönüllü* „pripadnik dobrovoljačkog roda vojske; dobrovoljac“ + bos. nast. *-ije*

- poseban rod vojske u Osmanskoj Carevini za opasne podhvate, koji se regrutovao od dobrovoljaca

ešer – particip aktivni od glagola ešmek **ići u rat**. Od toga je **ešer**, onaj koji obavezno ide u rat.

eškindži (eškinci) - pripadnik vojne formacije eškindžija koji predstavljaju brzu konjicu, a uživaju manji timar

eškun (eškün) - vrste brze konjice

faris (ar. *fāris* = konjanik) – pripadnik vojnog reda plaćeničke konjice u tvrđavama i graničnim gradovima

fīšek – metak, naboj, patrona; kesica od papira šiljata oblika

fīšeklije – od kože izrađen pojas sa pregracima u kojima se nose meci, patrone

fitilj (ar.) < tur. *fitil* < ar. *fatīl*

1. pamučni gajtan ili traka u svijeće i petrolejske lampe

2. upaljač u starinskih topova i pušaka

3. u narodnom ljekarstvu: uvijeno voščano platno koje se stavlja u uho i pali

fitil gibi – mrtav pijan

fitil vermek – 1.razdražiti, naljutiti, dovesti do bijesa 2. huškati, podbadati, raspaljivati

flota – skup svih ratnih i trgovačkih brodova jedne države. Označava i skup brodova i plovnih sredstava iste namjene, npr. ribarska, riječna flota, itd. U svijetu je česta podjela na trgovačku i ratnu flotu. Ratna flota je sastavni dio ratne mornarice i njeni brodovi su upisani u flotnu listu i nose vojnopomorsku zastavu zemlje kojoj pripadaju. Pojam flota javlja se polovinom 16. stoljeća

gabya – drugo jedro na jarbolu;

gabya çubuğu – pokretan produžetak jarbola

garib, pl. gureba (stranac) – pripadnici janjičarskog reda, konjanici sa službom i dužnostima na sultanskom dvoru. U pohodima su obavljali najopasnije akcije. Od sredine XVI stoljeća susreću se i po ejaletima, izvan prijestonice.

Garib u svakodnevnom govoru označava jadnika, bijednika, osobu koja je zbunjena, izgubljena u vremenu i prostoru. Svakako, ovakvo značenje u bosanskom jeziku nije toliko povezano sa pomenutom titulom, već sa značenjem ove riječi u arapskom jeziku: „neobičan“, „čudnovat“.

gazija (ar. *gāzī*) – heroj, ratni junak

Dönersem gazi, ölürsem şehit“, bila je česta izjava onih koji su išli u rat.

gedik (*gedik*) – gedik timar, hisar gedik, označava timar čije je posjedovanje vezano za određene vojne i slične službe

hajdučija – odmetništvo od postojećih društvenih standarda, normi i zakonitosti; bavljenje drumski ili kojim drugim razbojništvom

hajduk - tur. *haydud*, *haydut* „drumski razbojnik“ < madž. *hayduk*, pl. od *haydū* „vojnika“ < ar. inf. *haydūd* (gl. *hādā*) „skrenuti s pravog puta“, od čega je izvedeno „odmetnuti se“

- razbojnik, drumski razbojnik; lopov

handžar - tur. *hancer*, *hançer* < ar. *hangār* (i u perz. *hanger*)

- dugi (70-80 cm) šiljasti nož, s oštricom s obadvije strane

haps – hapšenje, uhićenje koga radi odvođenja u zatvor

hapsana – zatvor, prostorija ili zgrada gdje su privremeno ili za duže vrijeme smještene uhapšene osobe

hapšenik – osoba koju hapse radi odvođenja u zatvor

hapšenica – ženska osoba podvrgnuta hapšenju

Hasečić - prez. < izv. od hasečije

hasečije, < tur. *haseki* < ar. *hāss* + ar. perz. adj. suf. *-ī*, nastavak za pripadnost + bos. nast. *-je*

- pripadnici odabranog odreda vojske u dvorskoj službi u starijem periodu Osmanske Carevine. Imali su pravo na titulu age. Od ovog je nastalo prezime Hasečić

hapsana (apsana, havsana, avšana) (ar.-pers.) - zatvor; zgrada u kojoj se nalazi zatvor

< tur. hapisane, od haps + hane

hapsandžija (apsandžija, avsandžija) (ar.-pers.-tur.) – čuvar zatvora, čuvar zatvorenika

< tur. hapisaneci, od hapsana + tur. suf. -ci

hapsar (apsar) - zatvorenik

hapsenik (apsenik) - zatvorenik

hapsiti (apsiti, havsiti, avšiti) – zatvarati, lišavati slobode

harambaša (arambaša) (ar.-tur.) (tur. *harami başı*, od *harami* = razbojnik, hajduk; *baş* = glava) – vođa hajduka, hajdučki poglavica, starješina hajdučke čete; vođa odmetnika, vođa razbojnika.

< tur. harami başı

haramija (aramija) (ar.) – razbojnik, bandit; hajduk

< tur. harami, od haram + ar.-pers. ajd. suf. -ī

hazdur! interj. (ar.-tur.) - mirno! (komanda).

< tur. hazır dur! vulg. hasdur! „stoj spreman“ < ar. ḥādir „spreman, gotov“ i tur. dur! imperativ od inf. durmak „stajati“

inšaiye zabiti – izraz koji se koristio za službenike koji su radili na poslovima brodogradnje

istikşaf – Izraz koji se koristi za provođenje istrage i otkrivanje neprijateljskog stanja, položaja, sistema i zemljišta na kojem se nalaze. Ovo je masdar (X vrsta) iz arapskog jezika.

jamak - *yamak* „pomoćnik“

- bajraktarev zamjenik, zastavnički ađutant

- regrut u janjičarskoj vojsci

Jamaković - prezime < bos. izv. od jamak

jatagan < tur. *yatagan*

- dugi krivi nož poput sablje koji se nosi za bensilahom, handžar

jeničar – janičar – janjičar (tur. *yeniçeri*) – pripadnik poznatog osmanskog vojnog reda; - poznati rod osmanske vojske koju je osnova sultan Orhan 1328. godine. U početku su vojnici regrutirani od islamiziranih kršćana. Ukinuti su dovođenjem nizama 1826. godine za vlade sultana Mahmuda II.

jerlaga (jerlu-aga, jerli-aga) (tur.) – mjesni aga, mjesni zapovjednik. Od ovog je nastalo prezime Jerlagić

< tur. yerli aga „mjesni aga“

Jerlagić – prezime od jerlaga

jerli-beg (tur.) – mjesni beg, beg-mještanin

< tur. yerli bey „mjesni beg“

juzbaša - tur. *yüzbaşı*

- kapetan, zapovjednik buljuka

Juzbašić - prezime < izv. od jubaša + bos. nast. *-ić*

kala – tvrđava sa kulama i zidovima. Najznačajnija vojna utvrda u osmanlijskoj epohi.

kale sahası – golmanski prostor; čvrst, pouzdan, povjerljiv (za osobu)

kaleyi icten (icinden) fethetmek - radi ostvarivanja vlastitog cilja doći u posjed i dominaciju nad suprotstavljenom stranom

kasarna – zgrada u kojoj boravi vojska

kula – slobodno stojeći kameni objekat, sa puškarnicama i stražarom. Najčešća na dva kata, a mogla je biti i viša.

kama (tur.) – bodež s oštricom s obadvije strane, dvosjekli bodež

< tur. kama

kapaklija - *kapakli*, kapak + tur. suf. *-li* + bos. nast. *-ja*

- prva moderna puška u Osmanskoj Carevini koja je imala kapak na mjestu gdje se stavlja metak. Pojavila se prije puške martinke

- sud s poklopcem

kapetan (tur. kapudan šp. capitan, ital. capitano iz lat. captaneus od caput., glava, glavni), do XVIII stoljeća znači zapovjednik jedne riječne ili pomorske kapetanije

kapudanbaša - tur. *kaptan paşa* < tur. *kaptan* „kapetan“ < tal. *capitano* i tur. *paşa*

- ministar mornarice u Osmanskoj Carevini

kapudžibaša, kapidžibaša (tur. *kapicibaşı*)

- nadkomornik, glavni vratar; *počasna titula koja se davala i pojedinim agama. Tako su u Sarajevu, u drugoj polovini 19. vijeka, imali titulu kapidžibaše: Zildžić Muhamed-aga, sin H. Salihage i Baraković Muhamed-aga, sin Ibrahimage.*

kavalija - tur. *kaval top* „top sa običnom cijevi koja nije iznutra izolirana, koja nema vijugastih žljebova“ i top + bos. nast. *-ja*

kazan kaldırmak – izraz koji se koristi povodom ustanka janjičara. Ova fraza je nastala jer su janjičari u vrijeme pobune na „At mejdan“ donijeli kazane za kuhanje. Poslije se koristio za sve one koji su se dizali protiv države.

kirlić, krlić (tur.) < tur. *kılıç*

– mač, sablja. Od ovog je nastalo prezime Krličbegović

kılıç kuşanmak – pasati sablju;

kılıcin hakkı olarak - s pravom pobjednika

kılıç çalmak – izraz koji se koristio u značenju: napasti mačem na neprijatelja, posijeći ga i ubiti.

kılıç çekmek – izraz koji se koristio u značenju: izvaditi mač iz korica.

Ovdje se može postaviti zašto toliko fraza postoji o određenoj stvari, ovdje konkretno o maču? Kao što kod Arapa postoji veliki broj riječi za devu, tako i kod Osmanlija u to doba, mač je bio najviše u upotrebi. Zaključujemo da esencijalne stvari za bilo koji segment života automatski postaju i najčešće korištene u narodu.

komandant – starješina koji komanduje i rukovodi jedinicom ili iskustvom. Funkcija komandanta započinje, obično, od bataljona pa do najveće jedinice

komandir – u većini armija naziv za starješine nižih taktičkih jedinica – odjeljenje, vod, četa, baterija, eskadron i eskadrila.

kopnena vojska – vid oružanih snaga namijenjen za dejstva na kopnu, samostalno ili u sadjejestvu sa drugim vidovima oružanih snaga. U njen sastav ulaze sljedeći rodovi vojske: pješadija, oklopne jedinice, artiljerija, artiljerijsko-raketne jedinice, inženjerija, veza, nuklearno-hemijsko-biloška odbrana, odgovarajuće službe i ustanove. Rodovi se dijele na vrste i specijalnsoti. U nekim armijama, u njenom sastavu, nalaze se i raketne jedinice operativno-taktičke namjene i avijacijske jedinice. U većini armija, predstavlja najbrojniji vid oružanih snaga

koradžija - tur. *korucu*, *korcu* + bos. nast. *-ja*

- pripadnik posebnog roda vojske, oklopnika u janjičarskoj vojsci. Od ovog je kod Bošnjaka nastalo prezime Koradžija

Koradžija - prezime < izv. od koradžija

Krličbegović - prezime izv. od *kirliç* (sablja) i *beg*

kršla - tur. *kışla*

- vojnička kasarna

Kršlak, Kršlaković - prezime < bos. izv. od kišlak

kubura - tur. *kubur*, osn. znač.: predmet duguljastog oblika koji je šupalj i relativno tijesan, a služi kao zaštitna kutija, oklop ili torba. Iz turskog osnovnog značenja izvedeni su razni oblici i značenja u turskom i bosanskom jeziku. Iako ova riječ po svom obliku odgovara ar. *qubūr*, pl. od *qabr* „grob“, turski leksikografi, kao i Zenker, smatraju da je korijenski tur. riječi.

- mala puška (pištolj) koja se puni barutom

- kožna torba (futrola) pričvršćena na sedlu u kojoj se drži mala puška

- fig. tegoba, teškoća, nevolja; slabo životno stanje

kuburlija, kuburija (tur.) – mala puška koja se zadijeva u kuburluk.

< tur. kuburlu, kubura + tur. suf. -lu

kuburluk, kubur (tur.) – kožba torba (futrola) u kojoj se drže male puške kubure

< tur. kuburluk, kubura + tur. suf. -luk

kudret-topovi ili skraćeno **kudreti**, (ar.-tur.) – nebeska tutnjava i pucnjava kad je nebo vedro koja ukazuje (po narodnom vjerovanju) božju moć i ima tajanstveno značenje.

< tur. kudret-topu „grmljavina“, tur. izafet

kula (ar.) – 1. utvrda u tvrđavi; kamena zgrada koja mjesto prozora ima puškarnice podešene za odbranu od navale

2. višespratna kamena stambena zgrada

3. toranj

< tur. kule < ar. qullā

kulaga, kolaga (tur.) – vojni čin u carskoj turskoj vojsci: krilnik u janjičarskoj vojsci. Kasnije oficir niži od bimbaše, a viši od jubaše, kapetan I klase.

< tur. kolağası, tur. izafet od tur. kol „krilo, odjel vojske“ + tur. ağası

kuloglija, kuluglija - tur. *kol oğlu* (turski izafet od tur. *kul* „zarobljenik, rob“ i tur. *ogul* „dijete, sin“ + bos. nast. -ja

- janjičarski vojnik, pješak. Kuloglije su regrutirane od zarobljenih mladića ili robova, pa je otud nastao ovaj naziv;

kumbara - tur. *kumbara* „granata, bomba“ < perz. *humbere* „mali ćup, ćupić“

- vrsta starinske granate ili bombe; i sami top koji baca kumbare nazivao se ponekad ovako

kumbaradžija (tur. *kumbaracı* od *kumbara*) - pripadnik vojnog reda koji je rukovao granatama i drugim vatrenim oružjem u gradovima

kumbaradžibaša (tur. *kumbaracıbaşı* i *humbaracıbaşı* od *kumbaracı*, *humbaracı* i *baš*) - neposredni zapovjednik *kumbaradžija* u jednoj tvrđavi

kundak < tur. *kundak*

- drveni dio puške

kundakčija (tur. *kundakçı* od tur. *kundak* drveni dio puške), pripadnik vojnog reda koji se starao za opremu i održavanje vatrene oružja u tvrđavama, naročito topova i pušaka

kuršum - tur. *kurşun*

- olovo

- puščano zrno, puščani metak

kuršumlija, kuršunlija - tur. *kurşunlu*, *kurşum* + tur. suf. -lu, -li

- zgrada koja je pokrivena olovom (to su obično džamije, medrese, hamami i bezistani)

- Kuršumlija je ime medrese kod Begove džamije u Sarajevu

kurşun - *Başladı uzerimize dolu gibi kurşun yağmaya* (Namık Kemal).⁶²

Poče nad nama kiša metaka.

kurşun erimi - domet do kojeg metak može dobaciti

kurşun gibi - veoma težak

kurşun yağdırmak - otvoriti neprekidnu vatru, ispaliti veliki broj metaka u kratkom vremenskom periodu.

kurşun yağmuruna tutmak - otvoriti neprekidnu vatru

kurşun yemek - biti pogođen metkom, ranjen od metka

lagum - tur. *lâgun* < perz. *nagm*.

- mina

lagumiti - bos. izv. od lagum

- minirati

lagumdžija < tur. *lâgunci* + tur. suf. *-ci* + bos. nast. *-ja*

- miner

Lagumdžija, prezime < izv. od lagumdžija

marş – 1. marš, koračnica 2. himna 3. (naprijed) marš! (komanda)

- ritmičan i ravnomjeran hod organizovane kolone, stapanje, koračanje; koračnica; vojnička komanda: naprijed!

martoloz (grč.) (tur. *martoloz*, iz grč.) – pripadnik posebnog roda vojske, koja se sastojala od mještana, pješaka i konjanika, koji su imali dužnost da čuvaju pogranične klance i prilaze, a konjanici da učestvuju i u vojnim pohodima. Bili su oslobođeni plaćanja poreza i dažbina na svoje posjede.

< tur. *martoloz* < grč. *armatolos*

martolozbaşa (grč.-tur.) – starješina, zapovjednik martoloza

< tur. *martoloz başı*

mehter (tur. *mehter*, od perz. *mihter* = veći) – muzikant, svirač, član vojne muzike

mehter musikisi – muzika uz posebne sazove za ovu vrstu muzike.

mehter takımı: društvo, grupa koja svira mehter muziku

mehter yuruyuşu: šetnja ili hod koji je prilagođen ritmu vojne mehter muzike

mehter-i hakani: grupa koja svira mehter muziku samo za vladara;

⁶² İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük...*, str. 715

mekterbaša, mehterbaša < tur. *mehter başı*

- kapelnik

mekterhana, mehterhana < tur. *mekterhane*

- muzika, muzički orkestar, banda

mejdān, megdan (ar.) < tur. *meydan* < ar. *māydān*

1. povelik prazan prostor u gradu, polje, trg.

2. marvena pijaca, vašarište

3. boj, dvoboj, duel

4. fig.: vidjelo, javnost

5. mejdan dijeliti, mejdan podijeliti, izići na mejdan, znači: boriti se s kim na mejdanu

meydana girmek – izraz koji se koristi umjesto glagola *harp etmek* (*ratovati, ići u rat*)

I kod nas se koristi termin „izaći na mejdan“ u sličnom značenju.

meydan okumak – Izraz koji se koristi u značenju prijetnje, siledžijstva, razmetljivosti.

mejdandžija, megdandžija (ar.-tur.) onaj koji mejdan dijeli, koji se bori

< tur. *meydancı*, mejdan + tur. suf. -ci

mermi – metak, zrna, granata; mina; raketa; **atom başlıklı mermi** – raketa s atomskom bojevom glavom; **atom topçu mermisi** – atomska artiljerijska granata; **duman mermisi** – dimna mina; **tanksavar roket mermisi** – protivtenkovska raketa; **topçu mermisi** – artiljerijska granata

mina – eksplozivno punjenje sa uređajem za aktiviranje, namijenjeno rušenju objekata, onesposobljavanju ili uništavanju žive seile i materijalno-tehničkih sredstava

ministarstvo odbrane – u većini zemalja jedan od najvažnijih resora vlade, najviši državni (civilni) organ uprave za vojne poslove i provođenje politike odbrane zemlje, rukovđenja oružanim snagama u miru i usklađivanja cjelokupnog sistema priprema zemlje za rat. Njime rukovodi ministar odbrane, koji može biti civilno ili vojno lice

miralaj (pers.-tur.) tur. *miralay*, tur. *mir* = zapovjednik; princ; beg, od ar. *amir* i tur. *alay*, iz grč. = puk)

1. pukovnik

2. sinonim za alajbeg

< tur. *miralay* < pers. *mīr* „zapovjednik, prvak“ i tur. *alay* „puk“

miri liva (tur. *mir-i liva*, tur. *mir*, od ar. *amir* i ar. *liwā'* = zastava) – vojni i administrativno-politički upravnik sandžaka; isto: sandžakbeg

mirmiran (*mir-i miran*) – zapovjednik zapovjednika; paša; sinonim sa beglerbeg

mizrak, mizdrak (ar.) 1. koplje čiji bodež ima bridove (uolučen je)

2. koplje od bajraka

< tur. mızrak < ar. mizrāq

mizraklija, mizdraklija (ar.-tur.) kopljanik

tur. mızraklı, mızrak + tur. suf. -lı

mustahfiz (*mustahfiz*) – posadnik tvrđava, pripadnik tvrđavske posade koja nije napuštala utvrdu

mušir (ar.) – maršal

< tur. müşir < ar. mušīr

nakara < tur. *nakkare* < perz. *naqqāre*

- bubanj, instrument osmanske vojne glazbe

nobečija < tur. *nöbetHi*, nobet + tur. suf. *-Hi* + bos. nast. *-ja*

- stražar, redar

*Zastavi der mubečije*⁶³ (dio iz „Pjesma o pogibiji braće Morića“)

nefer (*nefer*) – vojnik; općenito znači osoba

nišan (pers.) – 1. cilj, meta prilikom pucanja iz vatrenog oružja; naprava na pušci ili na topu za ciljanje

2. biljeg, znak na tijelu, mladež

3. orden, odlikovanje

4. biljega, obilježje, dar koji se daje djevojci prilikom vjeridbe ili prosidbe

5. nadgrobni kamen na muslimanskom grobu

< tur. nişan < pers. nişan

nişandžija (pers.-tur.) strijelac

< tur. nişancı, nişan + tur. suf. -ci

nišaniti – ciljati. Izvedeno od nişan

oda (*oda*) – najmanja jedinica (5 do 10 vojnika) u svim rodovima plaćene vojske. Više oda jednog reda činile su džemat toga reda.

odobaša, odabaša (tur.) (tur. *odabaşı*, od tur. *oda* = soba; najmanja jedinica u svim redovima osmanske vojske koja je brojala 5-10 vojnika i *baş* = glava) – starješina ode, komandir janjičarskog voda. Od ovog je nastalo prezime Odobašić

< tur. oda başı „starješina janjičarske ode“, turski izafet

Odobašić – prezime izv. od *odobaša*

⁶³ Hamdija Kreševljaković, *Izabrana djela I*, op. cit., str. 329

odžak (tur. *ocak* = dimnjak) – kuća, dom; plemićka kuća koja je uvijek otvorena za putnike-namjernike; opći naziv za pojedine vojne korpuse

oklobdžija, oklopčija – onaj koji ima oklop na sebi

Hibridna riječ: Naša riječ oklop + tur. suf. -ci

ordija (tur.) – vojska, armija u Turskoj Carevini

< tur. ordu

orta (tur.) – 1. sredina, središte

2. srednji

3. „orta janjičarska“ = janjičarski odred, bataljon, koji je brojio oko 400 vojnika. Više orti skupa sačinjavaju janjičarski odžak. I sama zgrada u kojoj se bataljon nalazio zvala se orta.

< tur. orta

ortak – izraz koji se koristio za penzionisane pojedince unutar janjičarskog reda

oružane snage – oružana sila ili armija, posebna organizacija jedne zemlje, obučena i opremljena za vođene oružane borbe

oružje – sredstvo koje je namijenjeno za uništavanje živih bića i materijalnih sredstava, a u ratu, sredstva kojim se protivniku slabi borbena moć, morla i lomi volja za pružanjem otpora

pala (tur.) – 1. sablja, odnosno kratki široki mač u koga su obično držak i korice okovane srebrom.

2. štap kojim se igra klisa

< tur. pala

paša (tur. *paşa*) – titula visokih dostojanstvenika i vojnih lica osim u duhovnoj hijerarhiji; rang generala. Uvijek se stavlja iza imena.

< tur. paşa, prvobitni oblik başa

pašalija (tur.) – pašin čovjek, čovjek u službi paše

< tur. paşalı, paşa + tur. suf. -lı

pašaluk (tur.) – 1. oblast kao područna teritorija jednog paše

2. zvanje paše

< tur. paşalık, paşa + tur. suf. -lık

pašan, Pašo, Pašukan – muslimansko muške ime

Izv. od paša

pašana, Paša, Pašija – muslimansko žensko ime

Izveden ženski rod od paša

pašovati – vršiti vlast paše; živjeti kao paša.

Izv. od paša

pištolj – pištolj je lahko vatreno oružje u naoružanju pješadije i drugih rodova, namijenjen prvenstveno za samoodbranu

puška – ručno vatreno oružje za uništavanje živih ciljeva (otkrivenih, maskirnih, pokretnih i trenutnih). Osnovno je oružje pješadije, ali je upotrebljavaju i ostali rodovi i službe. Savremene puške dijele se na: neautomatske, poluautomatske i automatske

reis (*reis*) – zapovjednik vojne (ili trgovačke) lađe; zapovjednik flotile. Danas značenje ove riječi upućuje na vrhovnog poglavara islamske zajednice. Puno ime je *reis-ul-ulema* u kojoj je riječ *reis* prvi član arapskog izafeta.

sačma < tur. *saçma*

- sitna olovna zrna za punjenje metaka za lovačke puške i starinske male puške; veličina zrna bira se prema veličini divljači za koju se metak sprema

saf – red, niz; (vojnički) stroj, red, vrsta; **saf düzmek** – obrazovati borbenu liniju, postrojiti u borbeni porodak; **safırları sıkıştırmak** - zbijati redove

sahibi timar (*sahib-i timar*) – uživatelj timara; timarnik; vojnik koji zauzvrat ima obavezu da ide u rat ili da obavlja neku dužnost za državu

Sandžak, Novopazarski Sandžak (tur. *sancak* = zastava) – ime pokrajine koja je nekad bila zasebna upravna jedinica, a graničila je sa Bosnom i Hercegovinom, Srbijom i Crnom Gorom < tur. Sancak

sandžak (tur. *sancak* = zastava) – veća vojno-politička i administrativno-teritorijalna jedinica u Osmanskom carstvu; isto: liva

sandžakbeg (tur. *sancakbeyi*, od *sancak* = zastava i *bey* = plemić) – vojni i administrativni upravnik sandžaka;

sandžaklija (tur.) – stanovnik pokrajine zvane Sandžak

< tur. Sancaklı, Sandžak + tur. suf. -lı

sandžaktar (tur.-pers.) – zastavnik, bajraktar

Od ovog je nastalo prezime Sandžaktarević

sejmen, sejmenin (pers.) – 1. pripadnik jednog roda janjičarske pješadije

2. stražar, pandur

< tur. seymen, seğmen < pers. segbān

sekban baša (sekban başı), zapovjednik vojske, zapovjednik sejmena, jedne vrste žandarmerije ili pješadijske vojske općenito

serasker (tur. *serasker* = vojni starješina; od perz. *ser* = glava, ar. *askar* = vojnik) – vrhovni zapovjednik jednog većeg vojnog pohoda; zapovjednik u manjoj ili većoj oblasti;

serdar < *serdar* < *serdār* „komadant“ (perz. *ser* „glava“ i perz. suf. *-dār*)

- glavar, starješina, zapovjednik, vojskovođa
- serdar ili „serdari-ekrem“ je veliki vezir kao vrhovni zapovjednik vojske u ratu
- starješina janjičara u jednom manjem upravnom području
- plemenski starješina i titula za više glavare u Crnoj Gori

silah (ar.) – oružje

< tur. silâh < ar. silâḥ

silah altına almak: Primiti u vojsku, odvesti nekoga u vojsku, bukv. staviti pod oružje

silah arkadaşı: Svaka osoba koja učestvuje zajedno u ratu ili zajedno vrši vojnu obavezu

silah atmak: (Tabanca, tufek vb. icin) Tetižini cekip

silahdar < tur. *silâhtar* < perz. *silâhdâr*, bukv.: „oružnik“ < ar. *silâḥ* „oružje“ i perz. *-dâr*, prez. osn. od inf. *dâšten* „držati“

- zvanje službenika na službi kod vezira ili paše, koji se brinuo o čuvanju i održavanju oružja

Solak (*solak*) – pripadnik janjičara, strijelac u sultanovoj gardi, koja je sultana stalno okruživala i pratila ga i u ratu

spahija (tur. *spahi*, od perz. *sipâhi* = vojnik, konjanik) – pripadnik vojnog roda konjice koji posjeduje feudalno leno sa godišnjim prihodom do 20.000 akči; titula koja se uz ime dodavala dobro stojećem seoskom domaćinu muslimanu; isto: timarnik. Zavisno od veličine timara obavezan je učestvovati lično ili, uz lično učešće, osigurati određenu vojnu opremu i opremiti određeni broj vojnika. Timar je gubio ukoliko se ne bi odazvao na poziv na vojni pohod.

Bolje stojeći seoski domaćin islamske vjere u Bosni i Hercegovini, dodaje se kao titula iza imena: Hasan-spahija, Omer-spahija itd

Spahić, prezime od *spahija*

Spaho – ime izv. od *spahija*

Subaša (tur. *subaşı*) – vojni zapovjednik; vojno-administrativni komandant većih naselja ili manjih oblasti u jednoj provinciji Osmanskog carstva; upravnik imanja visokih dostojanstvenika

tabandže (tur.) – mala puška, kratka puška, pištolj

< tur. tabanca

timar – leno, posjed, dodjeljivan kao naknada za vršenje vojne službe. Svome je korisniku donosio prihod od najviše 20.000 akči. U principu je ostajao u posjedu određenog korisnika dokle god ovaj vrši vojnu službu, a ukoliko je zanemari ili umre, njegov timar je davan novom spahiji. Krajem XVI. stoljeća dolazi do pojave nasljeđivanja timara u jednoj porodici, i to najprije u Bosni. Uvjeti za nasljeđivanje su se mijenjali tokom vremena i išli su od obaveze

učešća na vojnim pohodima, pa do toga da je timar ostajao u posjedu porodice i kad nije bilo vojnih obveznika u njoj.

timarlija – uživatelj timara, vojni obveznik

top < tur. *top*

- top, poznato artiljerijsko oružje; na topove i na topakale

- veći smotak (tuba) platna, štofa ili druge tkanine

- mehanizam mlina za kafu

bayram topu / iftar topu – Zvuk koji nastaje zbog ispaljivanja topovskog zrna radi obznajivanja određene proslave, događaja i vrlo često iftarskog vremena.

iftar topu patlamak, iftar olmak: nastupiti vrijeme iftara, pući top.

*Top atıldı mı yavrum diye sordu*⁶⁴

Upitala je: Sinko, jel' pukao top?

top (topu) atmak: argo. – bankrotirati, doći u finansijski bezizlaznu poslovnu situaciju.

O buradan ayrıldı mı topu atti, eczahane battı demektir (Ahmet K. T e c e r).

Čim je on otišao odavde znači da je bankrotirao, da je apoteka propala.

Terziliği bıraktım , üç günde topu attım. (Bekir Buyukarkın).

Batalio sam krojački posao, za tri dana sam ostao bez para.

top gibi atlamak ((fırlamak): Brzo, odmah, bez razmišljanja

İhtiyar top gibi dışarıya fırladı (Huseyin R. Gурpınar).⁶⁵

Starac izleti ko top vani.

top gibi patlamak: često se javlja u vijestima. Iznenada se nešto pojaviti, izazvati veliku utjecaj na nešto:

„İhtimal yarın , belki bir kac saat sonra bu haber Ankara icinde top gibi patlayacaktı“ (Aka Gunduz).⁶⁶

Vjerovatno će sutra, a možda i za nekoliko sati ova vijest biti glavna u Ankari.

top otu: Ime koje se prije koristilo za barut stavljan u topove

„Meğer içinde top otu varmış“ (Aşık Paşa Zade).⁶⁷

Možda je unutra bilo baruta.

topa tutmak – Neprestano otvarati vatru iz topova; pucati topovima na neko mjesto.

Topun ağzında – Stanje ili situacija koja je na granici da postane opasnom

⁶⁴ İlhan Ayverdi, Misalli Büyük..., op. cit., str. 1262

⁶⁵ Op. cit., str. 1262

⁶⁶ Op. cit.

⁶⁷ Op. cit., str. 1262

top ateşi – topovska paljba, artiljerijska vatra; **topa tutmak** – bombardovati, osuti paljbu na **top gibi patlamak** – puknuti kao bomba (o nekoj vijesti); **top gibi** – bez kolebanja, odmah, smjesta, iz ovih stopa;

topçaga < tur. *topçu ağasi*, izafet

- zapovjednik jednog odreda topčija. Od ovog je nastalo prezime Topčagić

topçibaşa, topdžibaşa < topç başı

- zapovjednik topčija

Topçibašić, prezime < bos. izved. od *topçibaşa*

Topčić, prezime < bos. izved. od *topčija*

topčija (tur. *topçı* i *topçu*) – artiljerac; pripadnik artiljerije, vojnog roda koji je rukovao topovima

topçu – čin u vojsci koji podrazumijeva nekoga ko se brine ispravnošću, održavanjem i ispravnim rukovanjem topova.

Argo. – Može označavati učenika ili studenta koji obnavlja godinu ili trgovca, tj. poslovnog čovjeka koji je bankrotirao.

topčiluk, tobdžiluk < tur. *topçuluk*, topčija + tur. suf. *-luk*

- topčijsko zvanje, topčijsko zanimanje (ovdje se može prkomentarisati na gramatički način: tvorba riječi i sl.)

tophana (tur. *tophane*, od top = top i perz. *hāne* = kuća) – tvornica za izradu topova i oružja;

tufekdžija – tufenkdžija (tur. *tüfenk* = puška) – puškar, zanatlija koji izrađuje puške; vojnik koji je zadužen za brigu o puškama; dvorjanin koji se brine za puške svog gospodara Od ovog je nastalo prezime Tufekčić i Tufekdžić

turnadžija (tur.) – rod janjičarske vojske. Turnadžije su obilazile pokrajine Turske Carevine i odabirali adžemi-oglane. Od ovog je došlo prezime Turnadžić

< tur. *turnacı*, osn. značenje: „lovac sa ždralovima, onaj koji dresira pripitomljene ždralove za lov“

Turnadžić – od turnadžija

turnadžibaşa (tur.) – starješina, zapovjednik turnadžija

< *turnacı başı*

ulufedžija (tur. *ulûfeci*, od ar. *‘ulûfa* = vojnička plaća) – pripadnik vojnog reda lokalnih snaga plaćeničke vojske

valija (*vali*) – upravitelj pokrajine, istoznačno sa *beglerbeg*, samo za kasniji period

vatreno oružje – vrsta oružje koje izbacuje projekte pritiskom gasova nastalih u cijevi sagorijevanjem barutnog punjenja

vojnuk – pripadnik vojničkog reda u Osmanskom carstvu koji je na Balkanu regrutovan od domaćeg nemuslimanskog stanovništva, a korišten je za čuvanje gradova, naročito u pograničnim oblastima; za svoju službu uživali su slobodne baštine (vojnučka baština) i bili oslobođeni svih državnih i feudalnih obaveza

vojnukluk – služba vojnika; pripadanje redu vojnika

zabit (ar.) < tur. *zābit* < ar. *dābit*

- oficir

Zaim (*za'im*) – vojnik konjanik koji uživa plaću veću od 20.000 akči, odnosno koji ima posjed sa prihodom višim od tog iznosa; beg; krupni spahija; zapovjednik u konjičkoj vojsci

zaptija (ar.) – redar, policajac; policija

< tur. *zaptiye* < ar. *ḍabṭiyyā*, *zapt* + ar. adj. suf. *-iyyā*

zavajid (*zevayid*), doslovno znači višak, a kao termin znači rezerva i obično se upotrebljava za vojnuke

Zulfikar, muško ime, bos. hipok. **Zulfo**, **Zuko** (ar.) < tur. *Zülfikar* < ar. *Du-l-fāqār* „ime sablje koju je Muhamed a.s. poklonio hazreti Aliji. Sablja je dobila ovo ime stoga što je imala po hrptu kvrge slične pršljenovima: ar. *dū* „posjednik, vlasnik“ i ar. *āl-fāqār* pl. od *āl-fiqārā* „pršljen“

zulfikar < tur. *Zülfikar*

- vrsta sablje, teška sablja; račvasta sablja

6. VOJNI TERMINI KAO SASTAVNI DIO NAŠIH IMENA I PREZIMENA – JEZIČKA ANALIZA I KOMPARACIJA

Imena ljudi, tj. njihova vlastita imena nastala su posredstvom određenih povijesno-društvenih tokova. Glavna uloga imena jeste da referira na nešto. To ime je spona između jezičkog izraza (imena) i bića koje predstavlja taj jezički izraz. Kada su u pitanju prezimena, sigurno da kroz prostor i vrijeme možemo pratiti čitavu vertikalnu koja nosi to obilježje. Prezime odaje društvene karakteristike, rasprostranjenost i karakteristike grupe ljudi koja ga nosi (je nosila).

Imena i prezimena su riječi koje u sebi kriju mnoštvo (ne)otkrivenih tajni, baš kao i svaka riječ u jeziku. Stoga mogu poslužiti kao izvrsni izvori za proučavanje i utvrđivanje porijekla određenog imena i prezimena. Utvrđujući porijeklo i društveni kontekst nastanka određenog imena ili prezimena, mi puno lakše dolazimo i do razbijanja pojedinih historijskih dilema koje se tiču određene grupe ljudi ili povijesnih zbivanja.

Vidjet ćemo kroz etimološku analizu kako bošnjačka prezimena uglavnom nastaju na temeljima vezanim za islamski kontekst. Mi ćemo fokus staviti na vojni(čki) aspekt, koji predstavlja veliku većinu etimoloških korijena bošnjačkih prezimena. Treba znati kako su prezimena ipak nepromjenjivi i stalni spomenici historije koja ih je i kreirala. U njima se pronalaze važni jezički, ali i podaci druge prirode.

6.1. Imena

Teško se može odgovoriti na pitanje kako su islamizirani narodi izabirali svoja imena. Budući da je kod nas islamizacija vršena posredstvom Osmanlija, svakako da je preuzet njihov repertoar imena. Bilo bi i suviše pojednostavljeno reći da se prilikom islamizacije jednostavno prevodilo ranije, neislamsko ime. Svaki Vuk nije morao postati Kurt, ali pošto se u oba slučaja radi o veoma čestim imenima, moguće je i postojanje ovakve prakse.

Sami Turci su primajući islam usvojili priličan broj arapskih imena, a i perzijski uticaj na osmansku antroponimiju bio je veoma izražen. Prema tome, muslimanska imena u Bosni čiji registar ovdje navodimo su arapskog, turskog i perzijskog porijekla.

6.1.1. Imena arapskog porijekla

Imena arapskog porijekla ima najviše, a i najfrekventnija su. U većini slučajeva imaju značenje neke karakterne ili fizičke osobine. Imena arapskog porijekla često označavaju pripadnost i odanost vjeri.⁶⁸

6.1.2. Imena turskog porijekla

Ekspanzionistički, osvajački karakter Osmanskog Carstva manifestovao se u veličanju junaštva, izdržljivosti i čvrstine. Apelativne imenice koje označavaju neku čvrstu i postojanu materiju čest su u ovim imenima.

Paša – junak – pašajigit

Često u imenima susrećemo tursku riječ *han* – vladar. Obično se dodaje na kraća imena bez obzira da li su ona arapskog, turskog ili perzijskog porijekla. Npr.

⁶⁸ Kupusović Amina, *Muslimanska imena u Opširnom popisu bosanskog sandžaka iz 1604. godine - Muslim Names in the Comprehensive Census of the Bosnian Sanjak in 1604.*, POF 40/1990, Sarajevo, 1991., str. 269

Ejnehan, Selvihan itd.⁶⁹

6.1.3. Imena perzijskog porijekla

Duga tradicija Perzijskog Carstva zadržala se u legendama, usmenoj i pisanoj književnosti i sasvim je razumljivo da je našla svoje mjesto i u ličnim imenima. I u perzijskim imenima, kao i u turskim, veliča se junaštvo i hrabrost.

Hrabar, jak – Pehlivan

6.1.4. Imena sastavljena od riječi različitog porijekla

Arapski, perzijski i turski jezik izvršili su međusobno vrlo jake uticaje mada pripadaju trima različitim porodicama jezika.⁷⁰

Leksika vrlo često prelazi iz jednog jezika u drugi, tako da se mogu pronaći različite višejezičke kombinacije u jednome imenu.

Zato ima mnogo imena koja su kombinacija ovih jezika.

Abdišah عبدي شاه, عبد يشاه

< ar. ‘abdī = čovječiji, ljudski, ropski + perz. šāh = car, vladar

Alihan عليخان

< ar. ‘alī = visok, uzvišen, izvrstan + tur. ḥān = vladar

Ališah عليشاه

< ar. ‘alī = visok, uzvišen, izvrstan + per. Šāh = car, vladar⁷¹

Atlu اتلو

< tur. at = konj + tur. sufiks *lu*, atlu = konjanik

Postoje prezimena Atlagić i Atlibegović⁷²

Erdogdi اردو غدي

< tur. er = muškarac, vojnik + ṭogdī = rođen je⁷³

Koldžu قولجي

⁶⁹ Kupusović Amina, *Muslimanska imena...*, op. cit., str. 271

⁷⁰ Op. cit., str. 272

⁷¹ Op. cit., str. 273

⁷² Op. cit., str. 274

⁷³ Op. cit., str. 275

< tur. qolġī = stražar⁷⁴

Solak صولاق

< tur. şolâq = ljevoruk, pripadnik posebnog gardijskog korpusa janičara⁷⁵

6.2. Prezimena nastala od imena

Neka od imena su se zadržala u prezimenima. Ne može se reći da se radi o pravilu, ali su imena koja više nisu u upotrebi češća u prezimenima od drugih. Uočljivo je da se češće javljaju bez nastavaka karakterističnih za prezime. Upotrebom je došlo do distinkcije između imena i prezimena. Npr. danas u Bosni i Hercegovini ne srećemo prezimena Osman, Hasan, Jusuf, jer su to još uvijek frekventna lična imena, ali zato srećemo prezimena Malkoč, Korkut i sl.⁷⁶

Lična imena su za nauku o našem jeziku i za naše praktične potrebe zanimljiva iz više razloga:

1. što su takva imena dosta brojna a nisu dosad temeljito sakupljana
2. što su u etimološkom i semantičkom pogledu raznovrsna i interesantna ne samo za lingvistička već i nelingvistička proučavanja
3. što potječu iz neslavenskih jezika (arapskog, turskog, perzijskog i starohebrejskog) pa je zanimljivo pratiti njihovo prilagođavanje našem jeziku
4. što takva orijentalna imena u posljednje vrijeme sve češće služe za stvaranje novih hibridnih imena.⁷⁷

Bez obzira na motive i razloge zbog kojih je jedan dio stanovništva u Bosni i Hercegovini počeo primati islam, bez obzira i na vrijeme kad ga je primao i kako ga je primao, činjenica je da se uz usvajanje nove vjere islama, *moralo obavezno uzeti i novo lično ime* kao formalno obilježje pripadnosti novoj religiji.⁷⁸

Pošto u cijelom islamiziranom svijetu odavno vlada običaj da novi muslimani uzimaju imena iz jezika donosioca islama (Arapa i Turaka), to su i naši preci primajući Islam morali uzeti neko ime uobičajeno kod Turaka, uglavnom arapskog, perzijskog, turskog ili starohebrejskog porijekla.⁷⁹

⁷⁴ Op. cit., str. 277

⁷⁵ Op. cit., str. 280

⁷⁶ Op. cit., str. 283

⁷⁷ Ismet Smailović, *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*, Institut za jezik i književnost, Odjeljenje za jezik, Sarajevo, 1977., str. 11

⁷⁸ Op. cit., str. 49

⁷⁹ Op. cit., str. 49-50

Na koji su način oni uzimali nova imena, da li su ih mogli birati ili ne, jesu li znali njihovo značenje u prijevodu na naš jezik ili nisu, o tome nemamo pouzdanih podataka. Samo jedan kratak tekst u jednom turskom rukopisu iz 1585. g. što ga je preveo i objavio H. Mehmed Handžić, govori nešto o tome. Između ostalog u tom rukopisu piše i ovo: „Svaki jednostavno prevede svoje ime na turski jezik. Kome je ime bilo „Živko“, prozove se „Jahja“, kome je bilo ime „Vuk“, uzme ime „Kurt“, a kome je ime bilo „Gvozden“, uzme ime „Timur“. Čim se prozovu muslimanskim imenima, džizja bude ukinuta...⁸⁰

Možda ne po identičnom postupku, ali i prezimena su nastajala gotovo analogno ovome. Dakle, preoblikovanje postojećih ili uzimanje novih prezimena (nadimaka) je bio trend kojim se osiguravala prvenstveno vlastita korist.

Od muških imena turskog porijekla najveći dio je nastao od nekadašnjih vojnih i feudalnih titula u bivšoj Turskoj Carevini. Tako je npr. ime *Agan* nastalo od titule *aga*, *Began* od titule *beg*; *Alajbeg* = zapovjednik spahija u sandžaku; *Atlaga* = starješina konjanika; *Bešlaga* = zapovjednik vojnog odreda bešlija i sl.⁸¹

Begajet (tur. *beg*, *bey* = civilna i vojna titula u bivšoj Turskoj Carevini + ar. *āyät* = znak, oznaka, biljeg), *Begemina* (tur. *beg* + ar. *āmānā* = vjerna, pouzdana).⁸²

Abdaga – muško ime od hipok. Abdo (< Abulah) i tur. *aga*⁸³

Admiral – muško ime (rijetko). Istovjetno sa značenjem *āmīru-l-baħr* = zapovjednik na vodi, na moru; admiral.⁸⁴

Ago – izv. od tur. *aga* dodavanjem na osnovu našeg nastavka -o⁸⁵

Alajbeg – muško ime (rijetko). Složeno ime od tur. *alay* = skupina, svjetina; vojni odred; puk vojske + tur. *bey* (*beg*) = plemićka vojna i civilna titula u staroj turskoj državnoj organizaciji. Osnovno značenje = pukovnik, komandant žandarmerijskog puka, zapovjednik spahija u sandžaku.⁸⁶

Atlaga – muško ime (rijetko). Složeno ime od tur. *atlı* = konjanik i tur. *aga*

Značenje = starješina konjanika. *Atlaga* je vojna titula u bivšoj turskoj vojsci, koja je kasnije, kao i mnoge druge titule, postala lično ime. Od toga je postalo i prezime *Atlagić*.⁸⁷

⁸⁰ Op. cit., str. 50

⁸¹ Op. cit., str. 82

⁸² Op. cit., str. 83

⁸³ Op. cit., str. 121

⁸⁴ Op. cit., str. 130

⁸⁵ Op. cit., str. 133

⁸⁶ Op. cit., str. 139

⁸⁷ Op. cit., str. 151

Begajet – Muško ime (manje frekventno). Složeno ime od tur. beg + ar. āyāt = znak, oznaka, biljeg. Osnovno značenje = begovski, plemićki znak

Hipok. Bego⁸⁸

Begajeta – žensko ime (frekventno). Izvedeno od muškog imena Begajet dodavanjem našeg nastavka -a za ženski rod.

Hipok. Bega⁸⁹

Began – muško ime (frekventno). Izvedeno od tur. bego + naš nastavak -an⁹⁰

Begana – žensko ime (manje frekventno). Izvedeno od muškog imena Began dodavanjem našeg nastavka -a za ženski rod.⁹¹

Begzada – žensko ime (frekventno). Složeno ime od tur. beg, bey i perz. zade = sin; kći; dijete. Značenje = begovska kći, begovsko dijete; plemkinja⁹²

Bešlaga – muško ime (frekventno). Iz tur. bešli ağası = aga bešlija, zapovjednik odreda bešlija. Bešlije su pripadnici plaćene navalne konjice u nekadašnjoj turskoj vojsci. Njihovi zapovjednici imali su titulu „aga“ i zvali su se bešlage.

Hipok. Bešlo⁹³

Delija – muško ime (rijetko). Iz tur. deli = jak; silan; žestok; silovit; zanesenjak + naš nastavak -a (radi deklinacije).

Delije su bile poseban rod vojske u Turskoj Carevini.⁹⁴

Džihad – muško ime (rijetko). Iz arapskog ġihād = borba, sveti rat (protiv nevjernika)⁹⁵

Đulaga – muško ime (frekventno). Složeno ime od perz. gul = cvijet; ruža i tur. aga.

Značenje = Aga-Ruža, Aga-Cvijet, Aga kao cvijet

Hipok. Đulko⁹⁶

Gazija – muško ime (rijetko). Iz ar. ġāzi(n), odnosno odr. oblika āl-ġāzī = ratnik, junak; pobjednik; heroj + naš nast. -ja.

Ime potječe od titule koju je u srednjem vijeku dobijao vojskovođa ili vladar za zaslužne pobjede. Jedan od prvih koji je dobio takvu titulu bio je Mahmud iz grada Gazne (u Afganistanu), najistaknutiji član dinastije Gaznevija.

⁸⁸ Op. cit., str. 164

⁸⁹ Op. cit.

⁹⁰ Op. cit.

⁹¹ Op. cit.

⁹² Op. cit., str. 166

⁹³ Op. cit., str. 176

⁹⁴ Op. cit., str. 190

⁹⁵ Op. cit., str. 209

⁹⁶ Op. cit., str. 210

Zbog svojih vojnih zasluga protiv Austrije i Ugarske titulu gazi dobio je i bosanski sandžak-beg Husrev-beg, poznat i danas po imenu Gazi Husrev-beg.⁹⁷

Malkoč – muško ime (rijetko). Iz tur. malkoç = vođa turske jurišne konjice; junak. Malkoč je u Bosni i Hercegovini češće kao prezime nego ime.⁹⁸

Mušir – muško ime (rijetko). Iz ar. mušīr = maršal; admiral; savjetnik
Hipok. Mušo⁹⁹

Paša – muško ime (rijetko). Iz tur. paşa (başa) = titula visokih dostojanstvenika u Turskom Carstvu; visoki turski vojni i civilni čin; general.¹⁰⁰

Paša – žensko ime (frekventno).¹⁰¹

Pašaga – muško ime (frekventno). Složeno ime od Paša i aga¹⁰²

Sejf – muško ime (rijetko). Iz ar. säyf = sablja, mač. Ovo može biti i skraćena od Sejfudin i Sejfulah.¹⁰³

Spaho – muško ime (rijetko). Hipok. od spahija = feudalni posjednik za vrijeme turske vladavine koji je bio dužan da ide kao konjanik u vojsku u slučaju rata; < perz. sipahi = vojnik, ratnik. Spaho je češće kao prezime nego ime.¹⁰⁴

Šhid – muško ime (rijetko). Iz ar. šāhīd = svjedok; pali borac za pravednu stvar; mučenik; žrtva. Hipok. Šeho.¹⁰⁵

Šhida – žensko ime (rijetko). Iz arap. šāhīdā = svjedokinja; pali, poginuli borac za pravednu stvar; mučenica; žrtva. Hipok. Šeha¹⁰⁶

6.3. Prezimena

Svako, ma kako dobro istraženo prezime, kao i svako obrađeno porijeklo riječi, ne kazuje nam uvijek pouzdano od čega je što postalo, već od *čega je što moglo postati*, a da pri tom ne bude u suprotnosti ni s jezičnim, ni sa stvarnim činjenicama.

⁹⁷ Op. cit., str. 256

⁹⁸ Op. cit., str. 328

⁹⁹ Op. cit., str. 380

¹⁰⁰ Op. cit., str. 417

¹⁰¹ Op. cit.

¹⁰² Op. cit.

¹⁰³ Op. cit., str. 461

¹⁰⁴ Op. cit., str. 473

¹⁰⁵ Op. cit., str. 490

¹⁰⁶ Op. cit.

Bit će prezimena koja u nekim krajevima, kod pojedinih nositelja neće imati posve istu „priču“ svojega nastanka s ovom ovdje ispričanom, a ipak će većina njih nositi istu jezičnu istinu svojega porijekla.¹⁰⁷

Kazat ćemo da su prezimena vjerodostojni spomenici materijalne i duhovne kulture naroda koji ih je stvorio i koji ih čuva kao izraze neprekinuta pamćenja. Istovremeno, prezime služi kao odličan alat za identificiranje tačno određene osobe u mnoštvu drugih osoba.

Svatko od nas, za razliku od naših davnih predaka, dobio je prezime prije osobnog imena. Naši davni preci nisu ga ni imali. Niti im je prezime na ondašnjem stupnju društvenog razvitka trebalo. U početku bijaše, dakle, samo osobno ime! Kad su društvene potrebe narasle, pokazala se nužda za prezimenom koje postupno postaje nasljedno. Što prezimena znače kao riječi, kakvu poruku nose, zašto dobivaju takve oblike da mi u tekstu i u govoru, među tisućama riječi, prepoznamo da je riječ upravo o prezimenima. Na primjer onima na *-ić*.¹⁰⁸

Nastanak prezimena vezujemo uz feudalni poredak, kad se porodica organizira kao krvna i proizvodna jedinica, uključena u stalež povlaštenih ili u stalež potlačenih.¹⁰⁹

Plemićima su ona bila poglavito potrebna zato da osiguraju nasljedna prava, da baštine ugled, položaj i imetak, da sačuvaju za potomstvo stečene povlastice. A mnogo kasnije u doba građanskog društva, kad se počinju oblikovati nacije, buditi nacionalna svijest u puku i širiti nacionalni i kulturni preporodi, mnogi će prvaci tog pokreta u nas svoja strana prezimena prevoditi na hrvatski: *Lj. Vukotinić* je bio Farkaš (mađarski vuk), *V. Lisinski* je bio Fuchs (njem. lisica) itd.¹¹⁰

Tako su se od Tridentskog koncila (1545-1563) počele voditi matice rođenih, vjenčanih i umrlih, u kojima su se prilično uredno upisivala prezimena za sve staleže. Tako su prezimena, jednom zapisana, postajala stalna, nepromjenljiva i nasljedna.¹¹¹ Tako su i kod nas u O.C., prošavši različite procese svoga nastanka, prezimena u jednom trenutku postala nepromjenljiva. Ta obilježja odlikuju i razlikuju prezimena od osobnih imena, koja u toku života osobâ koje ih nose u različitim prilikama i u različitim socijalnim sredinama mogu dobivati različite oblike: Petar, Pero, Perica, itd.¹¹² Tako možemo u navedenom rječniku vidjeti hipokoristike različitih imena.

¹⁰⁷ Petar Šimunović, *Naša prezimena : porijeklo, značenje, rasprostranjenost*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1985., str. 8

¹⁰⁸ Op. cit., str. 13

¹⁰⁹ Op. cit., str. 14-15

¹¹⁰ Op. cit., str. str 15

¹¹¹ Op. cit., str. 16

¹¹² Op. cit.

Prezime, kao i svaka riječ, društveni je čin. Stoga nastaje iz potrebe toga društva. Svakom jezičnom izrazu, pa i prezimenu, prethodi motiviranost, kao kreativni čin. Istraživanje motiva nastanka prezimena danas je u znanosti vrlo aktualno i time se bavi socioonomastika.

Letimičan pregled naših prezimena omogućuje uočiti četiri temeljne skupine: **čiji si, kakav si, otkud si i što si.**¹¹³

U prvoj su skupini prezimena kojima se izražava krvno srodstvo, descendencija, veza roditelj – djeca

Drugom skupinom prezimena označuju se (uvijek samo pri nastanku prezimena) osobe s kakvim karakterističnim obilježjem, koje obično nosi podrugljivi sadržaj.¹¹⁴

Ipak, naučno gledano vrlo je upitna druga konstatacija, budući da prezimena poput Serdarević, Dizdar, Čauš, i sl. nose etimološki u sebi određene vojne položaje i funkcije u čijem obnašanju nisam naišao na bilo kakvu vrstu šaljivog i podrugljivog tona. Ukoliko i djelimično ima, nije najbolje uzeti kriterij podrugljivosti kao primarni u svrstavanju ovih prezimena u ovu grupu.

Treću skupinu prezimena čine tzv. etnonimi i etnici. Po njima su se identificirale osobe a) po nacionalnoj pripadnosti i sl.: Arnautović, Bugarski, Mađarić i sl. b) Češće su se osobe identificirale po pokrajinama odakle su došle, ili po mjestima otkud su se doseljavale. Takva su prezimena: Ramljak, Kranjčević, Kozarac, Trebinjac i sl.¹¹⁵

Četvrtu skupinu sačinjavaju prezimena po zanimanjima. Takvih je prezimena prilično, a neka su vrlo česta. Navedimo samo ona najčešća: Kovač, Ribar, Puškar, Sabljar, itd.¹¹⁶

Mnoga prezimena imaju širok dijapazon prostiranja, i razlog njihova nastanka u jednoj regiji ne mora biti identičan sa razlogom nastanak u drugoj. Ipak, mi ćemo se baviti etimologijom njihova nastanka i uzet ćemo opće i najzastupljenije tumačenje nastanka nekog prezimena, koje u rječnicima uglavnom i nalazimo.

Haramija / Harambašić - potječe iz arapsko-turskog *harami*, a znači „odmetnik“, „otimač“, „hajduk“, „graničar“. Prezime je potvrđeno od XVI. stoljeća. Treba usporediti i varijantnu riječ *haram*, koja znači „ono što je proketo, nezakonito (stečeno)“ suprotno od *halal* „ono što je blagoslovljeno, što je po zakonu“.

Od imenice *haram* i apelativa *baša* „poglavar“ nastala su prezimena Harambašić i Arambašić.¹¹⁷

¹¹³ Op. cit., str. 21

¹¹⁴ Op. cit., str. 22

¹¹⁵ Op. cit., str. 25

¹¹⁶ Op. cit., str. 26

¹¹⁷ Op. cit., str. 51

Delija / Delić / Delibašić - prezime Delija rasprostranjeno je u Hrvatskoj po rubovima nekadašnje Turske carevine.

Prezime Delić je izvedeno od *Delija*. *Delija* je turska imenica i označava „junaka“ „silnika“, „naprasita“ čovjeka. U Turskoj su *delije* bile poseban rod konjice i posebni stražari kod turskih dostojanstvenika.

U vezi s ovim je i prezime Delibašić rasprostranjeno po Krajini i osobito po Bosni. Od turskog *deli* „silovit“, „mahnit“ i baša „starješina“. ¹¹⁸

Agić – u Jasenici. Ima ih u Konjicu i Borcima, gdje su nekada bili age, a imanje im je, kako se priča, bilo „starije od svih u selu“. Po timagama moguće da je nastalo ovo prezime. Agića ima i u Mostaru. ¹¹⁹

Ajduk – prezime se pominje u Grabu (Ljubuški). Prema predanju potiču od nekog hajduka „Ristićeva pobratima“, a Ristići su bili „hajduci u selu Cipre kod Šibenika“. ¹²⁰

Alajbegović – u Mostaru i Konjicu. Alajbegovići su nekada bili poznata mostarska begovska porodica. ¹²¹

Balta – u Blagaju. Smatraju ih starosjediocima u ovom selu. ¹²²

Bašagić – prezime se pominje u Nevesinju u XIX vijeku ¹²³

Begić – u selu Zlate (Jablanica). Porijeklom su od stare porodice Linđo koja je nekada živjela u Zlatima. ¹²⁴

Begović – su „starinci“ u Kokorini (Podveležje, Mostar). Porijeklom su od tamošnjih Volodera. ¹²⁵

Čaušić – u Trebinju. Predak im je bio čauš u turskoj vojsci i po tome su dobili prezime ¹²⁶

Dizdar – u Blagaju i Počitelju kod Čapljine ¹²⁷

Dizdarević – u Blagaju kod Mostara, Opličićima (Stolac) i Vitini (Ljubuški). ¹²⁸

Dizdarić – u Ljubinju. Ovo prezime, kao i prethodna dva, moglo je postati od dizdara – zapovjednika tvrđave u tursko doba. ¹²⁹

¹¹⁸ Op. cit., str. 106

¹¹⁹ Risto Milićević, *Hercegovačka prezimena*, Svet knjige, Beograd, 2005., str. 201

¹²⁰ Op. cit.

¹²¹ Op. cit., str. 202

¹²² Op. cit., str. 221

¹²³ Op. cit., str. 225

¹²⁴ Op. cit., str. 229

¹²⁵ Op. cit.

¹²⁶ Op. cit., str. 277

¹²⁷ Op. cit., str. 309

¹²⁸ Op. cit.

¹²⁹ Op. cit., str. 310

Hajduk – Porijeklom su iz Kručevića. Prezime je nastalo po tome što su im se neki preci odmetnuli u hajduke „zbog zuluma“. Poslije, kada su se „smirili“, prešli su na islam i dobili zemlju u Radešinama.¹³⁰

Handžar – neobično prezime porodica koje su živjele u Bileći, Rogačama i Nevesinju¹³¹

Hasanbegović – prezime starih aginskih porodica koje su živjele u Avotvcu.¹³²

Sefer – Ravnica (Prozor) i Doljani (Jablanica).¹³³

Tufegdžija – u Šehovini. Prezime je identično s turskom riječi *tufekdžija* (puška). Po tom zanatu moglo je nastati ovo prezime¹³⁴

6.4. Vojni termini u našim izrekama i poslovicama

Izreke (u širem smislu) su sve one jezičke tvorevine koje na duhovit način nešto izriču, naglašavaju i poučavaju. One se mogu podijeliti na: fraze, izreke (u užem smislu) i poslovice.

Fraza je kratka sintagma, najčešće od dvije do tri riječi, koja duhovito, a katkad i na komičan način izražava poruku. Jedna od njenih osnovnih značajki je da se ona ne može bukvalno, doslovno prevesti na drugi jezik, jer tad gubi svoje značenje. Frazu je najlakše prevesti na drugi jezik adekvatnom frazom.

Izreka (u užem smislu) je misao koja je duža od fraze, koja donekle ima njene odlike jer je u njoj često neka fraza, ali nije tako kompaktna sintagma kao fraza.

Poslovica je sažeta izreka koja je iz izreke „sazrila“ u onu misao koja poučava, sugerira, savjetuje, opominje. Poslovica je često maksima, deviza, parola, obrazac.¹³⁵

Alajbegova slama. – Arh. F; u vrijeme I srpskog ustanka narod je pljačkao imovinu beogradskog Alajbega. Fraza označava imovinu za čijeg se vlasnika ne zna gdje je, a koristi se najčešće u dužoj sintagmi, npr. *Nije ovo Alajbegova...*¹³⁶

Babilonska kula. – F; je iz novinarskog žargona, a odnosi se na međusobno nerazumijevanje političkih stranaka. Po Bibliji ljudi su izgradili B. k. ne bi li se približili Bogu tj. ne bi li dostigli (do) Boga, ali im je On pomiješao jezike kako se ne bi mogli sporazumjeti u građi kule i time

¹³⁰ Op. cit., str. 374

¹³¹ Op. cit., str. 375

¹³² Op. cit., str. 376

¹³³ Op. cit., str. 619

¹³⁴ Op. cit., str. 693

¹³⁵ Zlatko Lukić, *Bosanska sehara*, TKD Šahinpašić, Sarajevo, 2006., str. 1

¹³⁶ Op. cit., str. 11

doći do neba.¹³⁷ Vjerovatno se u tome krije ta ljudska sujeta zbog koje su bili kažnjeni miješanjem jezika .

Beg i kada nema – ima. – P; komentira galantnost koja se poredi sa begovskim ponašanjem. U mentalitetu nekih begova bilo je uočljivo rasipništvo čak i onda kada je njihov imetak bio znatno ugrožen, pa su se po inerciji svojih manira ponašali kao da uvijek imaju dovoljno, mada su već osiromašili.¹³⁸

Bi(t) će (ima) dana za megdana. – P; kaže onaj ko nije spreman upustiti se u sukob, ko računa da će vrijeme donijeti novi splet okolnosti koje će mu ići u prilog u budućoj konfrontaciji.¹³⁹

Bure baruta. . F; je ilustracija za eksplozivnost Balkana na prijelazu XIX i XX stoljeća izražena u težnjama balkanskih naroda za suverenošću. F je promovirao predsjednik britanske vlade W.E. Gladstone 1876.¹⁴⁰

Izgorio k(a)o barut. – F; se odnosi na nekoga ko je veoma brzo iscrpio sve svoje mogućnosti i više nema nikakve šanse za uspjeh.¹⁴¹

Četa mala, ali odabrana. – P; se odnosi na manju grupu ljudi, obično dobrovoljaca koji su spremni učiniti ono što drugi neće. Ovako ih naziva onaj kojem je ta skupina data na raspolaganje i time ih ohrabruje pred početak zadatka i diže im moral.¹⁴²

Gluh k(a)o top. – P; tobdžije imaju narušen sluh jer su im detonacije oslabile elastičnost bubne opne; ovdje je takav čovjek izjednačen sa topom, dakle misli se na čovjeka koji veoma loše čuje.¹⁴³

Ja l(i) šehid – ja l(i) gazija. – P; naglašava mogućnost ljudskoga izbora u borbi: ili će čovjek poginuti, ili će pobijediti. Tur. *šehit – muslimanski junak koji je poginuo za vjeru, gazija – heroj, pobjednik.*¹⁴⁴

La(h)ko je biti general poslije bitke.¹⁴⁵

Mlad delija, star prosjak. – P; opomena mladićima da trebaju uzorno da žive i da štede novac za starost. Tur. *deli – mahnit, bezuman, u daljnem značenju junak.*¹⁴⁶

¹³⁷ Op. cit., str. 14

¹³⁸ Op. cit., str. 17

¹³⁹ Op. cit., str. 19

¹⁴⁰ Op. cit., str. 37

¹⁴¹ Op. cit., str. 133

¹⁴² Op. cit., str. 46

¹⁴³ Op. cit., str. 99

¹⁴⁴ Op. cit., str. 137

¹⁴⁵ Op. cit., str. 183

¹⁴⁶ Op. cit., str. 201

Namet na vilajet. – Nametnuta dadžbina; kada pored ranijih dadžbina vlasti uvedu još neki porez bez kojeg se moglo. Tur. *vilajet – pokrajina*.¹⁴⁷

Ni carsko ni spahijsko. – F; se odnosi na nešto čemu se ne zna porijeklo ili vlasništvo.¹⁴⁸

P(i)jana glava ne nosi barjaka. – P; ističe da onaj koji je pijan nije u stanju da obavlja neki ozbiljan i častan posao, kao npr da bude. tur. *bajraktar – nosač zastave*.¹⁴⁹

Smotan k(a)o fišeklija. – F; kaže se za nekoga ko je uvrnut, usukan, kao što je to fišeklija. Tur. *fišek – patrona*, od toga *fišeklija – spremnica u kojoj se drži barut*.¹⁵⁰

Težak k(a)o đule (Trepča). – F; *Težak karakter*, s tim da se ta težina poredi sa topovskim đuletom ili rudnikom olova na Kosovu.¹⁵¹

6.5. Vojni termini u djelima „Derviš i smrt“ i „Na Drini ćuprija“

6.5.1. *Derviš i smrt*

“Daha iyi bir mevkie de sahip olabilirdin, dedim. **Kale bekçiliği** ya da **kaymakam yardımcılığı** yapabilirdin örneğin. Başkalarına yaptıkları gibi sana da biraz **arazi** verebilirlerdi. Hiç olmazsa kendi malının sahibi olurdun.”¹⁵²

„Mogao si da budeš i nešto drugo. **Dizdar** u tvrđavi. **Pomoćnik kajmekama**. A mogli su da ti daju kakav **timar**, kao i drugima, da budeš na svome imanju.”¹⁵³

„**Gazi** Kara Zaim’in ürkek bakışlarla eve baktığını gördükçe içim parçalanıyor, hakarete uğramış gibi oluyordum. Yoksa o eve gidersem, benim de mi o şekilde bakmam gerekecek? Bir vakitler, hiçbir şeyden korkmayan bu adam, neden korkuyordu acaba?”¹⁵⁴

„Vrijedalo me, i boljelo, što plašljivo gleda prema kući, nekadašnji **gazija** Kara-Zaim. Da li bi trebalo da i ja ovako gledam ako bih se uputio tamo? Čega se boji on koji se ničega bojao nije?”¹⁵⁵

¹⁴⁷ Op. cit., str. 218

¹⁴⁸ Op. cit., str. 248

¹⁴⁹ Op. cit., str. 293

¹⁵⁰ Op. cit., str. 360

¹⁵¹ Op. cit., str. 397

¹⁵² Meša Selimović, *Derviš ve ölüm*, Timaş yayınları, İstanbul, 2011., str. 173

¹⁵³ Meša Selimović, *Derviš i smrt*, Svjetlost, Sarajevo, 1991., str. 223

¹⁵⁴ Meša Selimović, *Derviš ve ...*, op. cit., str. 174

¹⁵⁵ Meša Selimović, *Derviš i ...*, op. cit., str. 223

„**Derviş-asker** olan bana ve diğer **askerlere** mavi gözleriyle hayran hayran bakan bu çocuk, altı yaşındaydı. Arkadaştık, dosttuk onunla. Hayatında beni sevdiği kadar, başkasını sevip sevmediğini bilmiyorum. Yaş farkını ortadan kaldırmış, seviyesine inerek onu sevinçle karşılamıştım.“¹⁵⁶

„Bilo mu je šest godina, veselim plavim očima gledao je zadivljeno u **vojnike**, i u mene, mladog **derviša-askera**, bili smo drugovi, i prijatelji, ne znam da li je ikog u životu toliko volio, jer sam ga dočekivao radosno i nisam pokazivao da sam stariji.“¹⁵⁷

„O gün daha uzun bir süre **Ali Ağanın** yanında kalmayı düşünüyordum.“¹⁵⁸

„Mislio sam da ostanem duže s **Alijagom...**“¹⁵⁹

Ovo je odličan prikaz kako je ime *Alijaga* etimološki vezano za vlastito ime Ali(ja) i titulu Aga. Ipak, postavlja se pitanje da li ovakvim raščlanjivanjem dovodimo u pitanje autentičnost samog lika i imena koje on nosi.

„Molla Yusuf gelip, Miralay Osman **Bey'in** beni beklediğini, bu geceyi tekkede geçirmek istediğini bildirdi.“¹⁶⁰

„Ali je došao Mula-Jusuf i pozvao me u tekiju: čeka me miralaj Osman-**beg**, na prolazu je s vojskom, i hoće da prenoći u tekiji.“¹⁶¹

„Ama **Miralay** Osman Bey, söyleyeceğini söylemişti; yorgun, gülümsemesiz sessizliğiyle yalnız kalmak istediğini belli ediyordu.“¹⁶²

„Ali **serasker** je potrošio sve svoje riječi i svu svoju pažnju, i ćutao je, umoran, bez osmijeha, željan da ostane sam.“¹⁶³

¹⁵⁶ Meša Selimović, *Derviş ve ...*, op. cit., str. 245

¹⁵⁷ Meša Selimović, *Derviş i...*, op. cit., str. 299

¹⁵⁸ Meša Selimović, *Derviş ve ...*, op. cit., str. 330

¹⁵⁹ Meša Selimović, *Derviş i...*, op. cit., str. 400-401

¹⁶⁰ Meša Selimović, *Derviş ve ...*, op. cit., str. 330

¹⁶¹ Meša Selimović, *Derviş i...*, op. cit., str. 401

¹⁶² Meša Selimović, *Derviş ve ...*, op. cit., str. 332

¹⁶³ Meša Selimović, *Derviş i...*, op. cit., str. 403

„İki askerin yardımıyla eyere oturtulan Miralay, sokağın ıssızlığında atını sürüp uzaklaştı.“¹⁶⁴

„Dva vojnika su ga popela na konja. Odjahao je niz pusti sokak, poguren u sedlu.“¹⁶⁵

„Üç zaptiye telaş içinde acele ederek sokaktan geçti. Kaymakam da, Kadı da bu gece muhakkak uyumadılar. Bu geceyi çoğumuz uykusuz geçirdik.“¹⁶⁶

„Tri sejmena su žureći prošla ulicom, muselim sigurno nije spavao ove noći, ni kadija. Mnogo nas je provelo noć bez sna. Bili smo odvojeni jedan od drugog, a sudbina je među nama isplela évrstu pređu.“¹⁶⁷

6.5.2. *Na Drini ćuprija*

„İrmağın sağ kıyısında şimdi yıkıların görüldüğü dik yamacın üstünde, kuleleri, mazgalları, surlariyle Bosna Krallığının parlak devrinden kalma iyi korunmuş eski bir kale yükseliyordu.“¹⁶⁸

„Na desnoj obali reke, navrh strmog brega, gde su sada ruševine, bio je dobro sačuvan Stari grad, razgranat o utvrđenje još iz doba cvata bosanskoga kraljevstva, sa kulama, kazamatima i bedemima, delo jednog od moćnih velmoža Pavlovića.“¹⁶⁹

„Sultanın yapısını yıkmak cesaretini gösterdikten sonra şimdi de kadın gibi mi yalvaracaksın!“¹⁷⁰

„Zar ti toliki delija da carsko rušiš a ovamo bogoradiš k'o žena!“¹⁷¹

U prijevodu na turski jezik nema izraza deli, što pokazuje da je taj termin mogao biti i opisno preveden, budući da ovdje ne označava konkretno neki vojni termin. Značenje se pomjerilo i poprimilo sasvim novo. Dakle, delija bi bio onaj ko pokazuje snagu i hrabrost više nego li običan, prosječan čovjek.

¹⁶⁴ Meša Selimović, *Derviş ve ...*, op. cit., str. 333

¹⁶⁵ Meša Selimović, *Derviş i...*, op. cit., str. 406

¹⁶⁶ Meša Selimović, *Derviş ve ...*, op. cit., str. 334

¹⁶⁷ Meša Selimović, *Derviş i...*, op. cit., str. 406

¹⁶⁸ Ivo Andrić, *Drina köprüsü*, Altın kitaplar yayınevi, 1977., str. 34

¹⁶⁹ Ivo Andrić, *Na Drini ćuprija*, Svjetlost, Sarajevo, 1965., str. 22

¹⁷⁰ Ivo Andrić, *Drina köprüsü*, op. cit., str. 7

¹⁷¹ Ivo Andrić, *Na Drini ćuprija*, op. cit., str. 54

„Bir çok Bosna **Beyi**, side silah, Macaristan'daki arpallığını, toprağını savunurken can vermişti.“¹⁷²

„Mnogi je bosanski **spahija**, braneći svoj ugarski spahiluk u borbama pri tom povlačenju, ostavio kosti u mađarskoj zemlji.“¹⁷³

„Gün henüz ağardığı halde Kapiya'daki karakolun altında, meczup ihtiyarı bağladıkları yerde işsiz güçsüz bir sürü insan toplanmıştı.“¹⁷⁴

„Pod čardakom na kapiji, gdje su upravo bili vezali onoga suludog starca, iskupili se već pored **vojnika** i neki besposlenjaci iz varoši, jako je tek svanulo.“¹⁷⁵

„Direkler üstünde **er** çamaşırları kuruyor, pencereden Drina'ya! çöpler, yağlı sular ve her türlü süprüntüler atılıyordu.“¹⁷⁶

„Na gredama se sušilo **askersko** rublje, sa prozora se prosipalo u Drinu đubre, pomije i svi otpaci i sva nečistoća kasarnskog života.“¹⁷⁷

„Cellâtlık ödevini uzun zaman hep aynı **er** yaptı.“¹⁷⁸

„Posao dželata vršio je za dugo vremena uvek isti **vojniki**.“¹⁷⁹

„Veletov'lunun anlattığına göre kışın bir aralık, köylerinin üst yanına Yovan Miçiç adında şom ağızlı biri gelmişti. Rüyan **serdari** olan bu adamın şöhreti çok kötü idi. Ta Aril'den, yanında silahlı bir müfreze ile gelmişti. Sınırı dolaşıp ölçüyordu.“¹⁸⁰

„Negde zimus, pričao je Veletovac, dođe više njihovog sela zloglasni Jovan Mičić, rujanski **serdar**, čak iz Arilja, sa oružanim momcima i počeo da osmatra i premerava granicu.“¹⁸¹

„Çünkü onun ne yaman bir **haydut** ve kötü bir insan olduğunu çoktan biliyorduk.“¹⁸²

¹⁷² Ivo Andrić, Drina köprüsü, op. cit., str. 93

¹⁷³ Ivo Andrić, *Na Drini ćuprija*, op. cit., str. 85

¹⁷⁴ Ivo Andrić, Drina köprüsü, op. cit., str. 116

¹⁷⁵ Ivo Andrić, *Na Drini ćuprija*, op. cit., str. 108

¹⁷⁶ Ivo Andrić, Drina köprüsü, op. cit., str. 118-119

¹⁷⁷ Ivo Andrić, *Na Drini ćuprija*, op. cit., str. 110

¹⁷⁸ Ivo Andrić, Drina köprüsü, op. cit., str. 119

¹⁷⁹ Ivo Andrić, *Na Drini ćuprija*, op. cit., str. 111

¹⁸⁰ Ivo Andrić, Drina köprüsü, op. cit., str. 122

¹⁸¹ Ivo Andrić, *Na Drini ćuprija*, op. cit., str. 115

¹⁸² Ivo Andrić, Drina köprüsü, op. cit., str. 122

„Mislili smo, — nastavlja Veletovac, — pijan vlah pa ne zna šta govori, a znamo ga odavno kakav je hajduk i poganac.“¹⁸³

„Hamzlić'lerin en yaşlısı olan Mustafa Bey'in beyaz, büyük evi işte ordadır.“¹⁸⁴

„Tu je velika i bela kuća najstarijeg Hamzića, Mustaj bega.“¹⁸⁵

„Padişahın, hiç karşı koymadan Bosna'yı bıraktığına artık herkes inanmaya başlamıştı. Birkaç aile Sancağa göç etmeğe hazırlandı. İçlerinde, bundan 13 yıl önce, Sırp egemenliğinde kalmak istemeyerek Ujitsa'dan buraya gelen göçmenler de vardı.“¹⁸⁶

„Nekoliko porodica se spremi na seobu u Sandžak; među njima je bilo i takvih koje su se pre trinaest godina doselile iz Užica, ne hoteći da žive pod srpskom vlasti, i sada su se ponovo spremale da beže od drugog, novog hrišćanskog gospodstva.“¹⁸⁷

„Okolište'den geçerek, Lieska tepelerinden İnen yoldan Türk birliklerinin artıkları gelmeye başlamıştı: Sultanın iradesine bakmadan, hayatlarını tehlikeye atarak direnme güçleri ile birleşen muvazzaf erlerdi bunlar.“¹⁸⁸

„Niz strmi drum sa Lijeske, preko Okolišta počeli su da se spuštaju u kasabu ostaci razbijenih turskih četa.“¹⁸⁹

„Bu General Filipoviç'in bir bildirisi idi. Hem Türkçe, hem Sırpça yazılmıştı. Avusturya ordusunun Bosna'ya girmesi dolayısıyla Bosna - Hersek halkına sesleniyordu.“¹⁹⁰

„To je bio proglas generala Filipovića, na srpskom i na turskom jeziku, upućen stanovništvu Bosne i Hercegovine prilikom ulaska austrijske vojske u Bosnu.“¹⁹¹

„Bütün bunlar tâ uzaklarda... sınırdan top ve silah sesleri gelmeden, Kapiya'da hiç bir baş kesilmeden olmuştu.“¹⁹²

¹⁸³ Ivo Andrić, *Na Drini ćuprija*, op. cit., str. 115

¹⁸⁴ Ivo Andrić, *Drina köprüsü*, op. cit., str. 136

¹⁸⁵ Ivo Andrić, *Na Drini ćuprija*, op. cit., str. 129

¹⁸⁶ Ivo Andrić, *Drina köprüsü*, op. cit., str. 146

¹⁸⁷ Ivo Andrić, *Na Drini ćuprija*, op. cit., str. 139

¹⁸⁸ Ivo Andrić, *Drina köprüsü*, op. cit., str. 150

¹⁸⁹ Ivo Andrić, *Na Drini ćuprija*, op. cit., str. 144

¹⁹⁰ Ivo Andrić, *Drina köprüsü*, op. cit., str. 156

¹⁹¹ Ivo Andrić, *Na Drini ćuprija*, op. cit., str. 150-151

¹⁹² Ivo Andrić, *Drina köprüsü*, op. cit., str. 292

„I sve se to svršilo daleko odavde, bez ognjeva po granici, bez jeke **topova** i bez odsečenih glava na kapiji.“¹⁹³

„**Yüzbaşıları** sicağa hiç dayanıklı olmayan şişman bîr adamdı. Şu anda **jandarma çavuşu** Daniel Repats'ı karşısına almış azarlamakla meşguldü. Onu Alman **ordusundaki** bir üst **rütbelinin**, kendisinden aşağı rütbedeki birini azarladığı gibi azarlıyordu.“¹⁹⁴

„Njihov **kapetan**, riđ i ugojen čovek, koji teško podnosi vrućinu, upravo sada grdi **žandarmerijskog narednika** Danila Repca, grdi ga kako samo **starešine** u nemačkoj **vojsci** mogu da grde, glasno, bezobzirno i pedantski.“¹⁹⁵

6.6. Kratki osvrt na preuzimanje mornaričke terminologije iz italijanskog jezika

Nisu samo neke naše riječi nastajale iz turskog jezika, vec su i mnoge turske riječi preuzete iz drugih stranih jezika. To najbolje kazuje o neprekidnoj vezi između jezika i njihovom međusobnom utjecaju koji se teško može kontrolisati. Oni se stapaju i nadopunjavaju, te potvrđuju da je jezik živa materija koja se stalno mijenja.

Gotovo tri stoljeća su Italijani živjeli u najbližem kontaktu sa stanovnicima grčkih otoka i prioblatih dijelova, kada su Turci postali mediteranska sila. Turci su trebali i iskoristili su grčke mornare, prihvatili su njihovu terminologiju koja je velikim dijelom imala italijanske korijene.¹⁹⁶

Bussola „kompas“

Pusula „kompas“

Capitano „kapetan broda“

Kaptan „kapetan broda“, *kapudan* „admiral“;

Kaptan derya, *kaptan paşa* – Visoki admiral ili Ministar marine? u Osmanskom Carstvu¹⁹⁷

¹⁹³ Ivo Andrić, *Na Drini ćuprija*, op. cit., str. 291

¹⁹⁴ Ivo Andrić, *Drina köprüsü*, op. cit., str. 400

¹⁹⁵ Ivo Andrić, *Na Drini ćuprija*, op. cit., str. 395-396

¹⁹⁶ Vidjeti opširnije: Henry i Renee Kahane, Andreas Tietze, *The Lingua Franca In The Levant – Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin*, University of Illinois Press, Urbana, 1958., str. 239

¹⁹⁷ Op. cit., str. 246

Maina! „niže“

Majna, naredba da se spuste jedra niže¹⁹⁸

Maistra „glavno jedro“

Majistra „glavno jedro“¹⁹⁹

Mola! „Pusti!“

Mola – naredba da se pusti konopac

Mola etmek – 1. pustiti, olakšati

2. opustiti se²⁰⁰

timone „kormilo“

dümen „kormilo“

dümen kullanmak „upravljati, ploviti, kormilariti“

dümenci „kormilar“²⁰¹

¹⁹⁸ Op. cit., str. 248

¹⁹⁹ Op. cit., str. 249

²⁰⁰ Op. cit., str. 250

²⁰¹ Op. cit., str. 254

ZAKLJUČAK

Naslov rada „Vojna terminologija u Osmanskom Carstvu i Republici Turskoj“ ukazuje na mnogo širu temu od one koja je u konačnici bila obrađena u ovom radu. Shodno prirodi naučno-istraživačkog rada i vlastitoj znatiželji pri otkrivanju novih stvari, ovaj rad je otišao djelimično u drugom smjeru.

Svakako, nismo izostavili ponuditi opće postavke vojne terminologije u Osmanskom Carstvu i Republici Turskoj, pri tome nudeći i kratak historijski osvrt u cilju stvaranja potpunijeg prikaza. Međutim, fokus rada je bio na zastupljenosti vojne terminologije unutar različitih aspekata bosanskohercegovačke historije i kulture.

Cilj rada je bio, između ostalog, ponuditi mali rječnik vojne terminologije koji bi mogao i trebao poslužiti svima koji će se baviti ovom tematikom.

Dakle, krenuli smo sa jako širokom temom koja je u konačnici postala dosta specifičnija, nudeći pri tome zanimljive aspekte prisutnosti turskog jezika i takve terminologije u našem jeziku i kulturi.

LITERATURA:

1. Akbajar, Nuri, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001., 262 str.
2. Aličić, Ahmed, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, Orientalni institut, Monumenta Turcica, Serija II, Defteri knj. 3, Sarajevo 1985.
3. Aličić, Ahmed, *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69. godine*, Islamski kulturni centar Mostar, Mostar, 2008.
4. Alihodžić, Fadil, *Osnovni pojmovi, simboli i skraćénice u oblasti odbrane*, Bosna i Hercegovina, Federacija Bosne i Hercegovine, Federalno ministarstvo odbrane. Sarajevo, 2001, 290 str.
5. Andrić, Ivo, Preveli: Ediz, H. Âli – Müstakimoğlu, N. *Drina köprüsü*, Altın kitaplar yayınevi, İstanbul, 1977., 412 str.
6. Andrić, Ivo, *Na Drini ćuprija*, Svjetlost, Sarajevo, 1965., 349 str.
7. Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Lugati, İstanbul, 2010., 1412 str.
8. Bašagić, Safvet-beg, Redžepašić, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine : (od g. 1463-1850)*, Bosanska pošta, Sarajevo, 1900., 215 str.
9. Berktaş, Halil, Murgescu, Bogdan, Koulouri, Christina, Erdelja, Krešimir, *Osmansko carstvo : čitanka 1*, Centar za demokraciju i pomirenje u jugoistočnoj Europi, Solun, Zagreb, 2007., 143 str.
10. Čedić, Ibrahim, ... et al., *Rječnik bosanskog jezika*, Institut za jezik, Sarajevo, 2007. 1313 str.
11. Dunn, P. John, *The Journal of the Middle East and Africa 2:85-107, Clothes to Kill For: Uniforms and Politics in Ottoman Armies*, Taylor & Francis Group, London, 2011.
12. Đinđić, Slavoljub, Teodosijević, Mirjana, Tanasković, Darko, *Türkçe-sirpça sözlük*, Türk dil kurumu, Ankara, 1997., 1116 str.
13. Gökalp, Haluk, *As a Military Term Til / Til / Dil Forgotten Established With Idioms; Bir Askerlik Terimi Olarak til / til / dil ile Kurulan Unutulmuş Deyimler*, International Journal of Language Academy; Tom 2/3, 2014., 40-73 str.
14. Hafizović, Fazileta, *Opširni popis timara mustahfiza u tvrđavama Kliškog sandžaka iz 1550. godine*, Naučnoistraživački institut „Ibn Sina“, Sarajevo, 2014., 620 str.

15. Ibrahimović, Ramiza, *Struktura vojničke klase u XV i početkom XVI vijeka s posebnim osvrtom na širenje islama u Bosni*, Prilozi za orijentalnu filologiju, Sarajevo, 1991., 269-283. str.
16. Imamović, Enver, *Historija bosanske vojske*, Sarajevo, 1999., Art 7, 325 str.
17. Inaldžik, Halil, *Osmansko Carstvo – Klasično doba 1300 – 1600*, Utopija, Beograd, 2003., 327 str.
18. Ireček, K. Yosif, Balkanlı, A. Kemal, *Belgrad - İstanbul - Roma Askerî Yolu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990., 201 str.
19. Jahić, Dževad, *Bošnjački narod i njegov jezik*, Ljiljan, Sarajevo, 1999., 124 str.
20. Kahane, Henry, Kahane, Renee, Tietze, Andreas, *The Lingua Franca In The Levant – Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin*, University of Illinois Press, Urbana, 1958.
21. Klaić, Bratoljub, *Rječnik stranih riječi : tuđice i posuđenice*, Školska knjiga, Zagreb, 2007, 1456 str.
22. Kreševljaković, Hamdija, *Izabrana djela I*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1991., 428 str.
23. Kupusović, Amina, *Muslimanska imena u Opširnom popisu bosanskog sandžaka iz 1604. godine - Muslim Names in the Comprehensive Census of the Bosnian Sanjak in 1604.*, POF 40/1990, Sarajevo, 1991., 267-308 str.
24. Kupusović, Amina, *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604.godine*, SV. III, Amina, Bošnjački institut Zürich – Odjel Sarajevo : Orijentalni institut u Sarajevu, 2000., 595 str.
25. Lukić, Zlatko, *Bosanska sehara*, TKD Šahinpašić, Sarajevo, 2006., 476 str.
26. Margić, D. Branka, *Leksički paralelizam: Je li opravdano govoriti o nepotrebnim posuđenicama (engleskoga podrijetla)?*, FLUMINENSIA, god. 23, br. 1, Rijeka, 2001., 53-66 str.
27. Milićević, Risto, *Hercegovačka prezimena*, Svet knjige, Beograd, 2005., 767 str.
28. Mütevellioğlu, Erkmen, *Osmanlı askeri teşkilât ve kıyafetleri, 1876-1908 = Ottoman military organization and uniforms, 1876-1908*, Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1986.
29. Özcan Abdülkadir, *Organizacija vojske kod Osmanlija, Historija Osmanske države i civilizacije*, priredio: Ekmeleddin Ihsanoğlu, prevela: Kerima Filan, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2004., 411-507 str.
30. Pakalin, Z. Mehmet, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, Milli eğitim basımevi, İstanbul, 1983., 870 str.

31. Pakalin, Z. Mehmet, *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü 2*, Milli eğitim basımevi, İstanbul, 1983., 784 str.
32. Pakalin, Z. Mehmet, *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü 3*, Milli eğitim basımevi, İstanbul, 1983., 670 str.
33. Pečevića, Ibrahim, *Historija. 2*, El-Kalem, Sarajevo, 2000., 436 str.
34. Selimović, Meša, Preveo: Kırathlı, Mahmut *Derviş ve ölüm*, Timaş yayınları, İstanbul, 2011., 430 str.
35. Selimović, Meša, *Derviş i smrt*, Svjetlost, Sarajevo, 1991., 527 str.
36. Smailović, Ismet, *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*, Institut za jezik i književnost, Odjeljenje za jezik, Sarajevo, 1977., 577 str.
37. Sršan, Stjepan, Prevela. Hafizović, Fazileta, *Popis Sandžaka Požega 1579. godine*, Orijentalni institut u Sarajevu, Osijek, 2001.
38. Šabanović, Hazim, „*Organizacija i uređenje centralne zemaljske uprave u Bosni pod turskom vlašću do kraja XVIII stoljeća*“, Prilozi za orijentalnu filologiju, XVIII-XIX, Sarajevo, 1973, str. 9-47.
39. Šabanović, Hazim, *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela*, Svjetlost, Sarajevo, 1982., 272 str.
40. Šabanović, Hazim, *Turski izvori za istoriju Beograda*, Knjiga I svezak I, Katastarski popisi Beograda i okoline 1476-1566, Istorijski arhiv Beograda, Beograd, 1964.
41. Šabanović, Hazim, *Vojno uređenje Bosne od 1463. do kraja XVI stoljeća*, – Godišnjak DIBiH XI/1960 (1961), Sarajevo, 1961., 173-224 str.
42. Šantić, Ferko, *Riječ je spomenik*, Štamparija Fojnica d.o.o., Fojnica, 2014.godina, 899 str.
43. Šimunović, Petar, *Naša prezimena : porijeklo, značenje, rasprostranjenost*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1985., 366 str.
44. Škaljić, Abdulah, *Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo, 1966., 661 str.
45. *Tarihten Günümüze Türk Ordusunda Kullanılan Rütbe Sembolleri*, Silahlı Kuvvetler Dergisi, broj 411, İstanbul, 2012., 69-85 str.
46. Ülken, Ziya Hilmi, *Sosyoloji sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969., 428 str.
47. Yüksel, Azmi, Yılmaz, M. Lütfü, *İngilizce – Türkçe - Arapça Sözlük (Atasözleri ve Deyimler)*, Birleşik Dağıtım Kitabevi, Ankara, 1993.

48. Zürcher, Jan Erik, Preveo: Akad, M. Tanju, *Devletin Silâhlanması: Ortadoğu'da ve Orta Asya'da zorunlu askerlik (1775-1925)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.